

Határon Átnyúló Kezdeményezések
Közép-európai Segítő Szolgálat (CESCI)

A Tisza ETT kohézióvizsgálata és integrált fejlesztési stratégiája

Rövidített változat

Készítették: a CESCI munkatársai
Budapest, 2016

Tartalomjegyzék

KOHÉZIÓVIZSGÁLAT.....	2
Területi kohézió	2
Gazdasági kohézió	7
Társadalmi kohézió.....	10
Kohéziót erősítő tényezők – kohéziót gyengítő tényezők	14
INTEGRÁLT FEJLESZTÉSI STRATÉGIA	17
A tervezett fejlesztések elvi keretei	17
A tervezett fejlesztések céljai	18
A fejlesztések forgatókönyvei	18
A célrendszer endogén forrásai	18
A stratégia célrendszere.....	18
A Tisza ETT funkciói.....	19
A javasolt prioritási tengelyek.....	20
Forrástérkép.....	25
A stratégia megvalósításának menedzsmentje	26
A stratégia megvalósításának ütemezése	28
MELLÉKLETEK	29
Forrástérkép (táblázat).....	29
A tevékenységek javasolt ütemezése (táblázat)	42

Az ETT számára elkészített, közel 300 oldalas anyag alapossága szükséges előfeltétele, a javasolt beavatkozások megvalósításának. Annak érdekében azonban, hogy a térség sorsa iránt érdeklődő szereplőkhöz minél szélesebb körben eljuthasson a dokumentum, rövidített változat készítését is javasolták és vállalták az alkotók. E dokumentum célja a terjedelmes helyzetfeltárás minél tömörebb összefoglalása, továbbá a stratégia gyors, alapszintű megismerésének biztosítása.

KOHÉZIÓVIZSGÁLAT

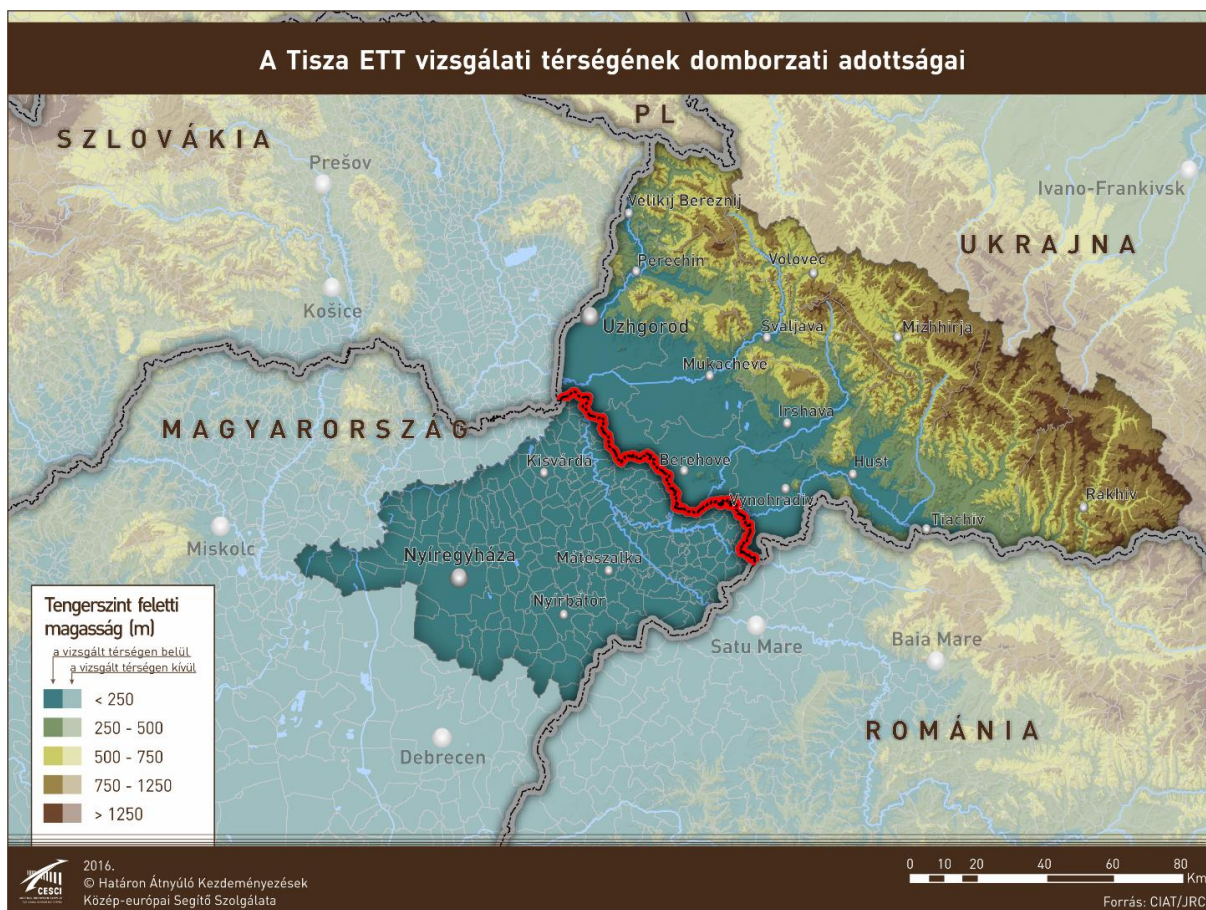
A stratégiaalkotást megalapozó helyzetfeltárást (a 2014-2020-as EU-s költségvetési ciklus szemléleti elvárásainak megfelelő módon) a kohézió oldaláról közelítjük meg, s e kohézióanalízis során területi, gazdasági és társadalmi értelmezések szerint csoportosítjuk vizsgálatainkat. A területi kohézió kapcsán táji, településhálózati, határátmeneti és intézményközi térbeliséget vizsgálunk. A klasszikus ágazati megközelítést javarészt a gazdasági kohéziót elemző fejezetben bontjuk ki, egy olyan komplex megközelítésben, amely elsősorban a térség közös, illetve egymást kiegészítő gazdasági sajátosságait emeli ki, külön kitekintéssel a hiányosságokra, összehangolatlanságokra, továbbá lehetőségekre és infrastrukturális potenciálokra. A társadalmi kohézióon keresztül pedig megvizsgáljuk a térség demográfiai állapotát, szociális helyzetét, meglévő társadalmi kapcsolatait és munkaerő-migrációs, foglalkoztatási lehetőségeit. Végül az azonosított kohéziós kihívások összegzését követően a térséget érintő (különböző szintű) tervezési keretek feltárásával zárjuk a stratégiát megalapozó munkát, biztosítva az anyag céljainak illeszkedését minden releváns lokális, regionális, nemzeti és uniós szintű tervanyaghoz, illetve programhoz. Ez a hagyományostól kissé eltérő helyzetértékelési megközelítés jobban szolgálja a térségi és ágazati szempontból is integrált fejlesztési lehetőségek beazonosítását és e fejlesztések stratégiai megalapozását.

Területi kohézió

Helyzetfeltárási megközelítésünk egyik alapgondolata, hogy a határ menti fejlesztéseket megalapozó stratégiának már a helyzetelemzési szakasza is integráns eszközként tekint az egész, tágan vett fejlesztési területre. Ennek következtében, ahol releváns, a szűken vett vizsgálati térség határain túl tekintünk, a területi kohézió állapotának értékelésekor számításba vesszük a térség összeköttetéseit, belföldi, nemzeti kapcsolatait, de a szomszédos romániai és szlovákiai térségek kisugárzását is. A helyzetfeltárás során törekedtünk arra, hogy a régiót egy tágabb kontextusba helyezve értelmezzük, ezáltal szemléleti szempontból is alátámasztva a területi kohézió kérdését. A jelenséget érintő helyzetképet több releváns területi vonatkozású megközelítésben vizsgáljuk meg, a táji, településhálózati, funkcionális, határátmeneti sajátosságok figyelembevételével.

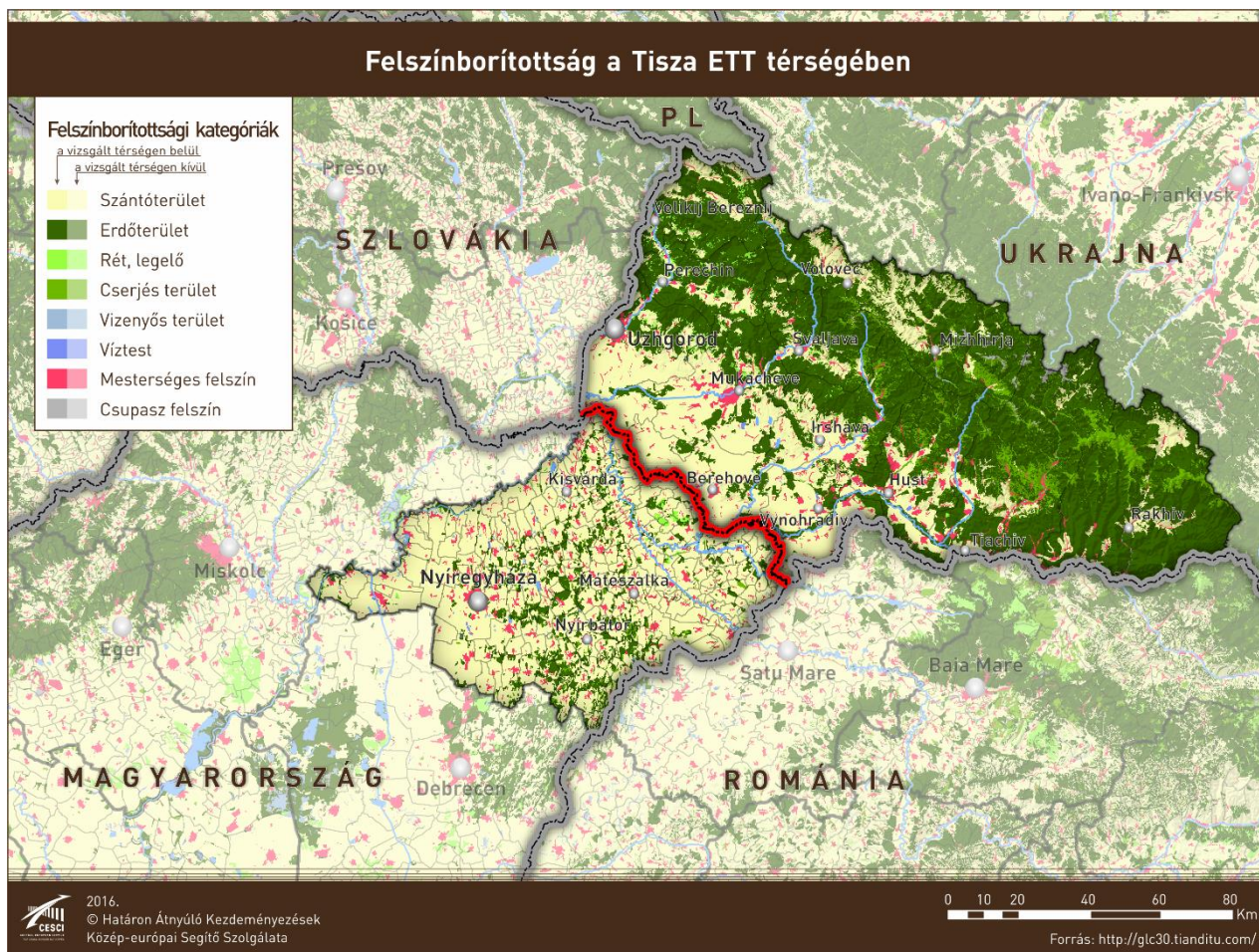
A Nagyalföld és az Északkeleti-Kárpátok találkozásánál elhelyezkedő Tisza ETT **táji adottságait** alapvetően a két nagytáj eltérő jellegéből fakadó dualitás határozza meg. A nyugati, nagyobb részre kiterjedő Nagyalföld Szabolcs-Szatmár-Bereg megyét teljes egészében lefedi, ugyanakkor Kárpátalja területének 17%-a is a Nagyalföldhöz tartozik.

Ásványkincsek tekintetében az alföldi részeken a bányászat nem jelentős. A Beregszászi-dombsíkon található fémes ásványi kincsek (arany, ólom, cink, réz, barit) kitermelése jelenleg nem rentábilis; helyi jelentőségű viszont az építőipari alapanyagok (kavics, kő, agyag, homok) bányászata. A Kárpátokban a legjelentősebb ásványkincs a kősó, a termelés azonban néhány éve teljesen leállt.

1. ábra: A Tisza ETT vizsgálati térségének domborzati adottságai

A **klimatikus** feltételek a domborzat kettőségéhez igazodnak. Síkvidéken az évi középhőmérséklet 9-10,5 °C, az évi csapadék 580-700 mm. A Kárpátok magasabb övezeteiben az évi középhőmérséklet fagypont körül ingadozik, míg az évi csapadékmennyiség meghaladhatja az 1500 mm-t. A globális éghajlatváltozás az éves csapadék mennyiségének csökkenését, egyúttal hektikusabb eloszlását vetíti előre, mely az aszályok, az árvizek és a fokozódó jégverések gyakoribbá válását eredményezheti.

2. ábra: Felszínborítottság a Tisza ETT térségében

A **területhasználat** szempontjából Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében kiemelkedő szerepet játszanak a terület közel 70%-át kitevő szántóterületek, valamint a telepített gyümölcsösök. A Tisza árterének jellegzetes területhasználati formája a rét és legelő. Kárpátalja domborzati adottságaiból adódóan relatíve kis terület tekinthető mezőgazdálkodás szempontjából alkalmasnak, ennek ellenére a szántók és ültetvények együttesen az összterület felére terjednek ki. A hegyvidékekre a legeltető állattenyésztés és az erdőgazdálkodás jellemző. Az erdők bogyós terményeinek, gyógynövényeinek feldolgozása további lehetőségeket rejt magában.

Nemzeti parkot a Tisza ETT területén belül csak az ukrajnai oldalon találunk, ezek a *Szinevéri Nemzeti Park*, az *Ungi Nemzeti Park*, valamint az *Elvarázsolt-táj Nemzeti Park*. A nemzeti oltalom alatt áll a magyar oldalon a *Szatmár-Beregi*, valamint a *Kesznyéteni tájvédelmi körzet*, továbbá kisebb kiterjedésű természetvédelmi területek.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a '90-es évekre szinte teljes körű lett a **közműves vízellátás** kiépítése, bár a csatornázottság kiépítettsége az aprófalvas térségekben továbbra is alacsony. A megyében a vízminőségi problémával küzdő településeken a 2000-es évek elején *Ivóvízminőség-javító Program* (IVJP) indult, melynek eredményeként a vezetékes ivóvíz minősége évről évre javul.

Az ETT ukrainai oldalán a vezetékes ivóvízellátás, valamint a szennyvízelvezetés és -kezelés is jóval problémásabb. Vezetékes ivóvízellátás csak a városokban és néhány nagyközségben épült ki, azonban a meglévő rendszerek is elavultak, fejlesztésre szorulnak. Míg az ETT magyarországi részén a szennyvízkezelés túlnyomórészt háromfokozatú, kémiai tisztítási folyamatot takar, Kárpátalján a mechanikai, vagy biológiai tisztításra is csak a nagyobb városokban van példa, azonkívül azonban a szennyvízgyűjtés és -kezelés hiánya a jellemző. Az ukrán oldal a hulladékgazdálkodás területén is súlyos problémákkal küzd. A szilárd háztartási hulladékok begyűjtése és kezelése szinte megoldatlan, mintegy 120 településen a községi tanácsoknak nincs pénze legális hulladéklerakó fenntartására, s a rendszer kiépülését sok esetben infrastrukturális akadályok is hátráltatják. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében eközben a hulladékgyűjtésbe bevont lakások aránya 88% feletti (2012).

A Tisza ETT a **fosszilis energiahordozók** terén szerény készletekkel rendelkezik. A földgázlelőhelyek, valamint a Kárpátok barnaszén-lelőhelyei csekély jelentőséggel bírnak. A nagybégányi lignit viszont az összetételében található germániumnak köszönhetően gazdaságosan kiemelhető. Komoly potenciált leginkább a **megújuló energiakészletek** (napenergia, szélenergia, vízenergia, geotermális energia, biomassza) jelentenek.

A természeti erőforrások hasznosítása, valamint a környezeti problémák kezelése terén egyaránt lehetnek feladatai a Tisza ETT-nek. Célszerű lehet a két oldal együttműködésében megfelelő színvonalú környezeti szolgáltatások (pl. a vízellátás, a szennyvízkezelés, a hulladékgazdálkodás, vagy az energetikai modernizáció terén) biztosítása, melyben az ETT akár koordinátori, akár intézményfenntartói szerepet is elláthat.

A városi központok a határok feletti interakciók mozgatórugóit, ezért vonzáskörzeteik feltárása fontos tanulságokat rejt. Ún. **gravitációs modellek** segítségével kimutatható, hogy a térség egyes városainak elméleti vonzáskörzetei több helyen is áttérjednek az államhatárokon, mely jelentős együttműködési potenciált tartogat a hálózati-funkcionális együttműködések számára.

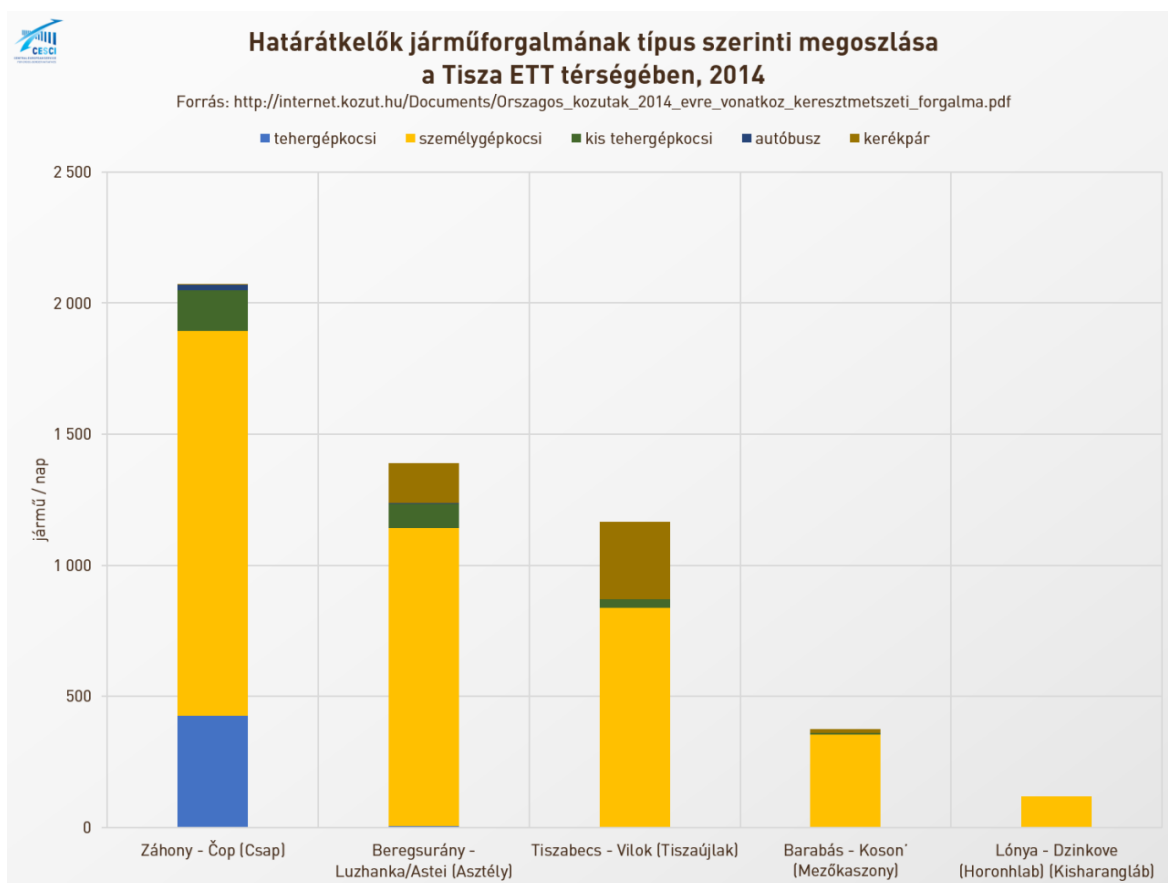
Az egyes vonzáskörzetek kiterjedése mellett lényeges szempont a határtérség településhierarchiája, melyre a hármas tagozódás jellemző. A városhierarchia csúcsán a **megyeszékhelyek**, Ungvár és Nyíregyháza állnak. A **középső, funkcionális értelemben vett középvárosi szintbe** tartozik Munkács, Beregszász, Nagyszőlős és Huszt, valamint Kisvárdá és Mátészalka. E középvárosok, kiegészülve a harmadik hierarchiaszintet képező kisvárosokkal (pl. Fehérgyarmat, Vásárosnamény, Csap, Ilosva) egy határon is átnyúló többközpontú településhálózatot alkotnak. A kis- és középvárosi szint szerkezeti sajátosságai a térszerveződés jelentős kohézióerősítő adottságai, melyek feltételezik az egyes központok közti hálózati kapcsolatokat, a világos térbeli funkciószervezést és -megosztást.

Az **egyes funkciók határon átnyúló igénybevételével** kapcsolatban lényeges kiemelni, hogy az ETT képes lehet egészségügyi, oktatási és más jellegű intézményeket létrehozni, fenntartani, illetve a meglévő intézményközi kooperációkat támogatni. Az **egészségügy, az oktatás, a szakképzés és a felsőoktatás** területén már ma is jelentős igény jelentkezik a határon túli kínálatra. A **közösségi közlekedés** ugyancsak problémás, Kárpátalja és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye közlekedésének fokozottabb összekapcsolódása lényeges javulást hozhatna az ETT térsége számára.

A magyar-ukrán határ átjárhatóságát meghatározza, hogy Ukrajna nem tagja sem a Schengeni Övezetnek, sem az Európai Uniónak. Ez lényeges hátráltató tényezőt jelent a határok gazdasági jellegű átlépése tekintetében. Ugyanakkor a határ erőteljesen kitett az **illegális** határátlépésekkel, a feketekereskedelemmel, illetve az ÁFA-csalással szemben. Kedvező körülmény ugyanakkor az EU-Ukrajna közötti **szabadkereskedelmi megállapodás** életbe lépése 2016. január 1-től.

Az **átlagos napi forgalmi adatok** alapján a legnagyobb forgalmat a Záhony–Csap határátmenet bonyolítja le. A záhonyi határátkelő jelentőségét fokozza, hogy a beregsurányi mellett ez az egyetlen ukrán-magyar átkelő, amely nehéz (3,5 tonna feletti) tehergépkocsikat is fogad. Az 5 közúti átkelő **földrajzi elhelyezkedése** és kapacitásaik megoszlása viszonylag arányos, a kapcsolattartást és az interakciókat tehát sokkal inkább a szigorú határrezsím nehezíti meg.

A **közösségi közlekedéssel** az ukrán-magyar határszakasz mindössze egyetlen helyen, Záhony és Csap között léphető át; az egyik kapcsolatot a Budapest–Csap viszonylaton közlekedő IC napi egy vonatpárja, a másikat a Záhony és Csap között közlekedő napi öt személyvonat jelenti. Az utasok száma viszonylag alacsony, a fő utazási irány pedig napszakonként eltérő.

3. ábra: Az ukrán-magyar határátkelők forgalmi megoszlása, 2012

A felmérések szerint a határátlépés legfőbb indoka a vásárlás. Ezt követik a szabadidős célú mozgások, a magánügyintézés, valamint kis mértékben a nem bevásárló turizmushoz kapcsolódó gazdasági célú tevékenységek, az üzleti ügyintézés és a munkavállalási és tanulási célú ingázás.

Gazdasági kohézió

E fejezetben elsősorban azokra a kérdésekre kerestük a választ, hogy a tágan értelmezett Tisza ETT térséget szemlélve melyek azok a közösen meglévő, egymást kiegészítő, illetve hiányos összehangoltságú adottságok, amelyeket erősítve, illetve orvosolva, az egész térség egységesebb, integráltabb gazdasági irányultsággal jelenhetne meg a jövőben.

A határtérség fontos szerepet tölt be az **európai vasúti tranzitforgalomban**, mivel egy markáns, DNy–ÉK irányú tranzitfolyosóban fekszik, mely az Adriai-tenger és a Földközi-tenger medencéjét köti össze a volt Szovjetunió országaival.

A térség logisztikai potenciálját kiemeli, hogy itt találkozik egymással az ún. normál (1435 mm) és széles nyomtávolságú (1520 mm) vágányhálózat. Ugyanakkor a vasúton Záhony térségében belépő teljes **áruforgalom** a rendszerváltás óta csökkenő volumenű, a kezelt árutömeg a korábbi 15-16 millió tonnáról a 2000-es évekre 5 ezer tonna alá esett vissza.

A **szállított áruk összetételében** az Ukrajnából belépő áruk jelentős részét az ömlesztett áruféleségek, a fekete fémek, a vasérc és a koncentrátum képezik, az exporton belül pedig kimagaslik az egyéb áruk köre (79,5%), illetve az élelmiszerek (15,4%). A vasúti mellett az ún. **Mediterrán folyosó közúti elemeket** is tartalmaz. A határtérséget a magyar oldalon eléri az TEN-T törzshálózatba tartozó, Budapesttől Vásárosnaményig elkészült M3-as autópálya, az ukrán oldalon pedig az M06-os nemzetközi autótűt. A határtérség kohézióját azonban nagymértékben gyengíti az ukrán oldali gazdasági infrastruktúra és ezen belül a főútvezonalakon kívűli úthálózat rossz állapota.

A fejezetben az együttműködésben részt vevő határoltak gazdasági helyzetéről igyekszünk átfogó bemutatást nyújtani, hogy feltárjuk, milyen gazdasági háttérrel rendelkezik a két megye, illetve hogy milyen helyi és helyzeti energiák és potenciálok azok, amelyekre az együttműködés a jelenben, illetve a közeli jövőben építhet. Helyzetfeltárásunkat a három nagy gazdasági szektor (mező- és erdőgazdálkodás, ipar, szolgáltatások) szerinti bontásban ismertetjük.

A vizsgált térségben a mezőgazdaság kiemelkedő szerepe megkérdőjelezhetetlen, az agrárium fontos helyet foglal el a gazdasági szerkezetben a határ mindkét oldalán. Kárpátalján a bruttó hazai termék 7,9%-a, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében pedig 9%-a származott e szektorból. Ugyanakkor míg az ukrán oldalon a kevésbé iparosodott vidéki területeken meghatározó jelentőségű a mezőgazdaság, a magyar oldalon a lakosság többségének kizárólag kereset-kiegészítést jelent.

Kárpátalja esetében alapvető probléma az extenzív szemléleten alapuló, kevésbé hatékony termelési rendszer, melyet a szakértelem és a tőke hiánya, elavult géppark és sok esetben tisztázatlan földtulajdonjogi viszonyok jellemeznek. Ugyancsak problémás az élelmiszeripari kapacitások erős aszimmetriája a két oldal között. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye élelmiszeripari üzemekkel jól ellátott, a megtermelt alapanyagok nagyrészt helyben feldolgozásra kerülnek. Ezzel szemben Kárpátalján a gyümölcsfeldolgozók, tejüzemek és vágóhidak, valamint az alapanyagok tárolásához és hűtéséhez szükséges infrastruktúra nem elégíti ki az igényeket. Jelentősebb kapacitások csak az ásványvíz palackozás, a szeszes- és üdítőital gyártás, az alacsonyabb minőséget képviselő ipari bortermelés, a konzervipar, valamint a malom- és sütőipar területén maradtak fenn.

4. ábra Az élelmiszeripari vállalkozások területi és tevékenység szerinti megoszlása a Tisza ETT térségében

Hasonló a helyzet a helyi termékek vonatkozásában. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében több helyi termékkel foglalkozó kezdeményezés ismert (pl. Szatmár-Beregi Helyi Termék Klaszter, Szövetség az Élő Tiszáért Egyesület, Szatmári Szilvaút), Kárpátalján azonban nincs ilyen kezdeményezés.

Összességében az ukrán oldal komoly, a teljes értékláncot érintő strukturális problémákkal küzd. E tekintetben a Tisza ETT fontos szerepet vállalhat a helyi mezőgazdasági termelés, feldolgozás és értékesítés strukturális problémáinak, így az alacsony termeléstehnológiai színvonalnak, a széttörözött és elaprózott termelési struktúrának, a tőke- és szakemberhiánynak, valamint az ágazati és szektorközi együttműködés hiányának kezelésében.

Az ipari termelés szempontjából a határ két oldala gyökeresen eltérő helyzetből indult, Kárpátalja hagyományosan iparosodottabb, míg az alföldi területek inkább mezőgazdasági karakterűek voltak.

A kárpátaljai ipar azonban az átmenet éveiben jelentős visszaesést szenvedett el, s még 2000-ben is csak az 1990. évi kibocsátás 67%-át érte el. Az ezredfordulót követő dinamikus növekedés az elmúlt években jelentős ingadozásokat mutatott, hol alul-, hol pedig felülmúlva az országos átlagot (1. táblázat). Ennek okai az egész országot sújtó gazdasági és politikai válságok mellett az ipar strukturális válsága, a tőkebefektetések alacsony szintje miatti romló termelékenység, valamint a külföldi és belföldi (kelet-ukrajnai) erős konkurencia egyaránt okai a romló ipari mutatóknak.

1. táblázat: Az ipari termelés volumenének éves változása, az előző év százalékában
Forrás: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ukrajna	78,1	111,2	107,6	98,2	95,7	89,9	87
Kárpátalja Régió	50,7	142,9	101,8	101,4	96,9	106,1	79,7

A hagyományosan kevésbé iparosodott Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 1990 után jelentős változások zajlottak le. Számos településen létesült ipari park, melyek közül messze kiemelkedik a nyíregyházi LOGIN Park, de jelentős ipari parkok működnek Kisvárdán, Mátészalkán, Vásárosnaményban, Fehérgyarmaton, Nyírbátorban, Nyírbogdányban és Csengeren is. A megyében az ipari foglalkoztatottak száma 2013-ban 18 ezer fő körül volt, az iparban és építőiparban pedig 3 649 társas és 2 729 egyéni regisztrált vállalkozás volt.

Kárpátalján az ipart sajátos kettősség jellemzi: a több száz, vagy akár több ezer főt foglalkoztató, jól felszerelt, jórészt külföldi tulajdonú nagyvállalatok képezik az egyik pólust, míg a másikat a sok esetben kevésbé korszerű, rosszul felszerelt, tőke- és szakértelemhiánnyal küzdő közép- és még inkább kisvállalkozások.

A térségi magyar-ukrán ipari és kereskedelmi kapcsolatok az elmúlt években jelentősen bővültek. A kárpátaljai magyar tőkebefektetés volumene a 2000-es évek folyamán dinamikusán nőtt (2. táblázat). Azonban az áruforgalom, és a működőtőke-befektetések dinamikus növekedése 2014-re megtört az ukrán gazdasági és politikai válság következtében.

2. táblázat: A magyar működőtőke-befektetések állományának alakulása Kárpátalján
Forrás: Imre G. 2014

Év	Millió USD
1995	2,4
2000	16,4
2005	25,8
2006	27,2
2007	30,2
2008	32,3
2009	34,7
2010	32
2011	31,7
2012	28,9
2014	23,7

Összességében Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja az ipari termelés tekintetében külön utakat járt be az elmúlt évtizedek során, melynek eredményeként a két oldal ipara meglehetősen aránytalan. Ez megnehezíti a potenciális kapcsolatok, szinergiák jelentette előnyök kiaknázását.

A Tisza ETT területén a tercier szektor hasonló súlyt képvisel a határ két oldalának gazdaságában. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a GDP 63,4 %-át állítja elő, a foglalkoztatottak legnagyobb arányban sorrendben az egészségügyi és szociális ellátás, a közigazgatás és védelem, illetve a kereskedelem, gépjárműjavítás területén dolgoznak.

Kárpátalján a szolgáltatásokból származó bevételek eloszlása egyenlőtlen, több mint negyede Ungvárra esett, 23%-a pedig a Munkácsi járásra. A szolgáltatások struktúrájában a legnagyobb részt a közlekedés, a postai és kézbesítői, a telekommunikációs-információs, valamint az egészségügyi szolgáltatások képezik. 2011-es adatok szerint a Kárpátalján foglalkoztatottak kb. 58%-a szolgáltató szférában dolgozott. Foglalkoztatási szempontból a kereskedelem és a szervizelés a legjelentősebb (21%), s kiemelendő még az oktatás, az egészségügy, valamint a kommunális és személyi szolgáltatások területén történő munkavállalás.

A tercier szektoron belül a határ mindkét oldalán jelentős súllyal bír a turizmus és a kapcsolódó szolgáltatások, melyek komoly együttműködési potenciált jelentenek. Az ETT ukrán és magyar oldala eltérő karakterű, de egyaránt gazdag szellemi és kulturális örökséggel, illetve impozáns természeti környezettel rendelkeznek. A fő turisztikai vonzerőt a gyógy- és síturizmus, az épített és a természeti örökség jelentik, emellett jelentősnek mondható a tranzitturizmus és a bevásárlóturizmus is.

A PHARE, a 2004-2006 közötti HU-SK-UA Szomszédsági Program, valamint a 2007-2013-as HU-SK-RO-UA ENPI Határon Átnyúló Együttműködési Program keretében már több határon átnyúló turisztikai projekt megvalósult. Problémát jelentenek azonban a turisztikai infrastruktúra hiányosságai, a turisztikai szakképzettség hiánya és az idegennyelv-tudás alacsony szintje.

Társadalmi kohézió

A kohéziós politikából következő megközelítésünk harmadik pilléréként a társadalmi kohézió szemüvegén keresztül értékeljük a Tisza ETT térségének helyzetét. Ennek keretében kitérünk a klasszikus demográfiai adottságok bemutatására, az interetnikus sajátosságokra, a térség társadalmi együttműködéseire és a munkaerőmozgást, foglalkoztatást érintő kérdésekre. Elsősorban itt is az összekapcsolhatóság, összeköthetőség lehetőségeit keressük, azonban az olyan témákra is rávilágítunk, amelyek fejlesztése országunként eltérő megközelítést igényel.

A Tisza ETT területén 2012-ben összesen 1,825 millió fő élt (1,258 millió az ukrán, 0,577 millió a magyar oldalon). A magyar oldalon Nyíregyháza lakosságszáma (120 000 fő) messze meghaladja a többi települését, csupán 5 kisváros (Nyírbátor, Újfehértó, Tiszavasvári, Mátészalka, Kisvárd) népessége éri még el a 10 000 főt. A népsűrűség területi különbségei a településmérethez kötődnek. Az ETT magyar oldalán a határ menti térség, az ukrán oldalon a hegyvidéki járások ritkábban lakottak.

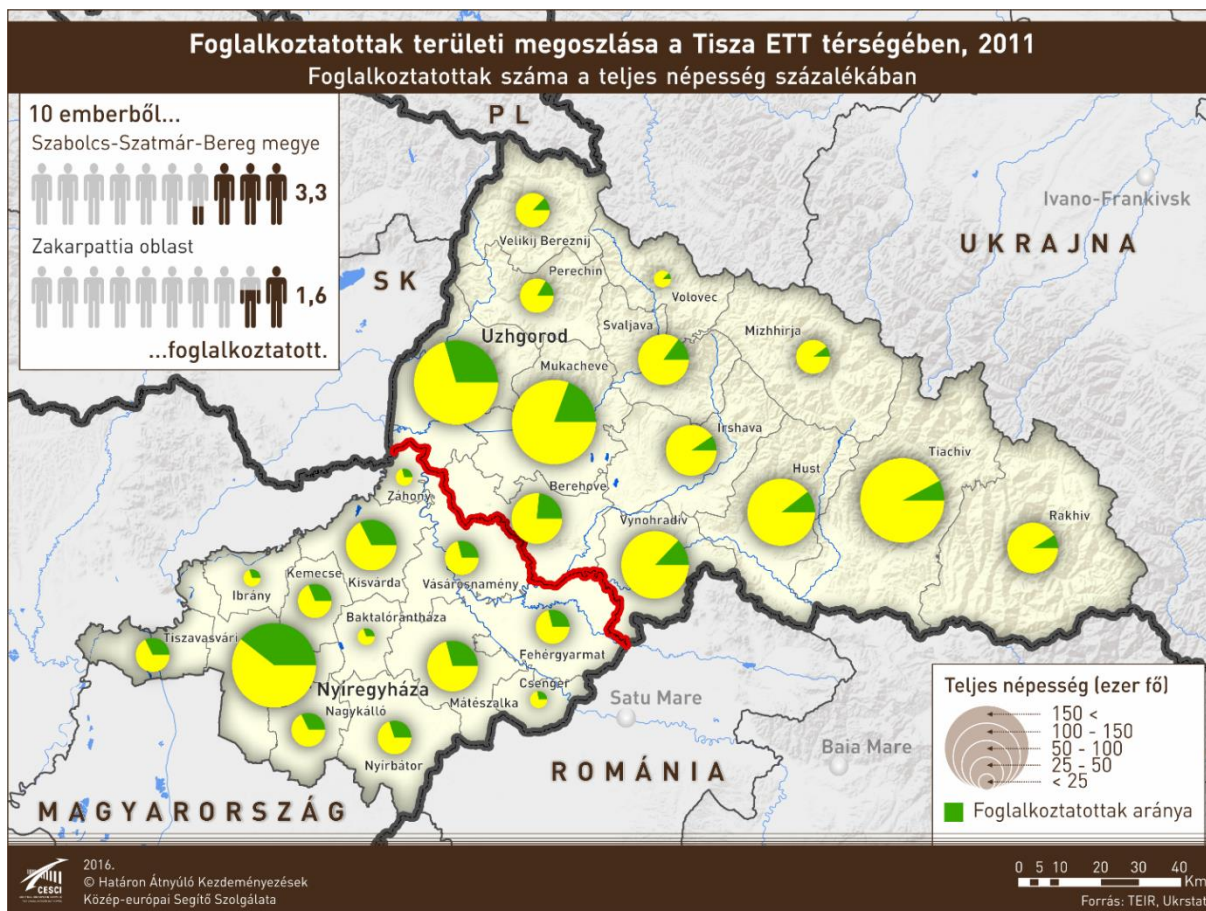
A népesség korszerkezeti összetételét illetően elmondható, hogy az aktív korú lakosság 2012-es értékei kedvezőnek mondhatók, a térségben viszonylag magas a munkaképes korú lakosság aránya. A magyar oldali településeken az aktív korúak (15 és 64 év közöttiek) a lakosság több mint 60%-át adják, míg az ukrán oldali járásokban ez átlagosan 70%. Az öregedési index (15 év alatti és 65 év feletti egymáshoz viszonyított aránya) alapján az ukrán oldalon fiatalosabb a korszerkezete, valamennyi járásban több fiatalos korú élt 2012-ben, mint idős. A magyar oldalon a települések negyedében az időskorúak száma meghaladja a fiatalokét, az összességében azonban a fiatalosnak mondható korszerkezetet a nagyobb természetes szaporodással jellemezhető roma lakosság jelentős aránya magyarázza.

A migráció szempontjából az ETT egésze negatív egyenleget mutat, migrációs nyereség csak kevés településen mutatható ki. Az elvándorlás okai között a kevesebb munkalehetőség, az alacsonyabb munkabérek, a nehezebb megélhetés, illetve az ukrán oldalon a politikai és gazdasági válság szerepelnek. Problémát jelent a szelektív elvándorlás, azaz a mobilisabb társadalmi csoportok (kettős állampolgársággal rendelkezők, fiatal és középkorú férfiak és nők) nagyobb arányú részvétele. Az ETT jövőbeli sikerességének alapvető feltétele, hogy intézkedéseket valósítson az elvándorlás fékezése, kezelhetőbb mederbe terelése, a kezdeményezések társadalmi bázisának megőrzése érdekében.

A két ország munkanélküliségét napjainkban jellemzően eltérő makrogazdasági folyamatok befolyásolják. A rendszerváltás után Magyarország viszonylag rövid idő alatt adaptálódott a piacgazdasági feltételekhez, Ukrajna azonban elhúzódó válsággal szembesült.

Az ukrán gazdaság 1999-ben érte el a mélypontot, s csak a 2000-es évektől kibontakozó gazdasági fejlődés javította az aktív korúak munkába állását, mely a 2008-as válságig tartott. Magyarországon a külföldi működőtőke-befektetéseknek köszönhetően az ezredfordulóig jelentősen javult a foglalkoztatottság, ezt követően azonban lelassult a növekedés, a külföldi tőkebefektetések csupán töredéke érkezett a keleti országrészbe.

A legutóbbi gazdasági válság Magyarországot és Ukrajnát egyaránt érzékenyen érintette, míg azonban Magyarországon egy gyors helyreállítási periódus következett, Ukrajna 2013-tól ismét recesszióba zuhant. Bár Szabolcs-Szatmár-Bereg mutatója (13,5%) a legmagasabb Magyarországi megyei körében, míg Kárpátalja értéke (10,5%) az ukrán középmezőnyhöz tartozik, módszertani okok miatt nem vethető össze közvetlenül e két számadat. Az egyes megyéken belül Szabolcs-Szatmár-Beregben erőteljes a város-vidék különbség, előbbi javára, Kárpátalján pedig a hegyvidéki és síkvidéki területek között húzódik a választóvonal. A hivatalos statisztikai adatközlésen túlmenően Kárpátalján kiemelt relevanciával bír a szürkegazdaság, illetve az illegális munkavállalás.

5. ábra: Foglalkoztatottak területi megoszlása a Tisza ETT térségében, 2011

A keresetek tekintetében több mint háromszoros különbség figyelhető meg Ukrajna és Magyarország, illetve Kárpátalja és Szabolcs-Szatmár-Bereg között. Az alacsony bérszínvonal mellett problémát jelent, hogy a lakosság jövedelemforrásának szerkezetében nagy hányadot tesznek ki a szociális juttatások. Ugyancsak az alacsony térségi átlagbérek egyenes következménye a nagymértékű elvándorlás. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye a jelentős bérkülönbségek tükrében kézenfekvő ingázási célpont lehetne a kárpátaljai munkavállalók számára, azonban a határátkelés kiszámíthatatlansága és időigénye alapvetően gátolja a napi munkaerőmozgást.

A Tisza ETT területét etnikai szempontból vizsgálva elmondható, hogy az összekötő szerepet elsősorban a határ mindkét oldalán élő magyar közösségek tölthetik be. A térség etnikai arculata – elsősorban Kárpátalján – azonban ennél jóval színesebb.

Az ukrán oldalon a 2001-es népszámlálás¹ alkalmával 8 nemzetiség részaránya haladta meg a 0,1%-ot az összlakosságon belül: az ukrán (80,5%), a magyar (12,1%), a román (2,6%), az orosz (2,5%), a cigány (1,1%), a szlovák (0,3%) és a német (0,1%). A színes nemzetiségi összetételnek megfelelően a felekezeti megoszlás is változatos képet mutat, a legnagyobb felekezetek sorrendben a pravoszláv, a görögkatolikus, a református és a római katolikus egyházak.

¹ Az aktuális kép összevetését megnehezíti, hogy az ukrán oldalon 2001 óta nem bonyolítottak le népszámlálást.

Kárpátalja legnagyobb lélekszámú nemzetisége az **ukrán**, közéjük sorolva a **ruszinokat** is, bár ez utóbbiakat Ukrajna nem ismeri el külön nemzetiségként (Szlovákia és Magyarország igen). Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a 2011-es népszámlálás során nagyjából 300-an vallották magukat ruszinok, s mintegy 1100-an ukránnak. A ruszinok 5, az ukránok 4 településen nemzetiségi önkormányzatot is létrehoztak, melyek segíthetik a határon átnyúló kapcsolatfelvételt.

A kárpátaljai **magyarság** háromnegyede a határ mentén húzódó, körülbelül 20 km széles sávban él, de csak a beregszászi járásban alkot többséget. A magyar-ukrán interetnikus kapcsolatok élénkülést mutattak az utóbbi években, a magyar nyelv presztízse pedig egyértelmű nőtt. Ugyanakkor a magyar közösségek számára problémás az ukrán nyelv ismerete, így az orosz közvetítő nyelvként jelenik meg, főként a középkorú és az idős generáció körében.

Kárpátalján a hivatalos adatok szerint 14 000 **roma** él, ám becslések szerint a kárpátaljai cigányság lélekszáma mintegy 40 000 fő, s Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében is több, mint 44 000 fő. A magyar oldalon élő cigányság életkörülményei kedvezőbbek, mely a fejlettebb szociális ellátórendszernek és a közfoglalkoztatásnak is köszönhető.

Az ETT számos eszközzel és kezdeményezéssel segítheti a társadalmi interakciók körének bővülését, s a már meglévő kapcsolatok szorosabbá válását. A kommunikáció elősegítése érdekében szükség van a másik nemzet nyelvének szélesebb körű ismeretére, valamint az ukrán oldalon a nyelvi korlátok lebontására, a többnyelvű tájékoztatás megvalósítására.

Kohéziót erősítő tényezők – kohéziót gyengítő tényezők

A következő táblázat a kidolgozandó stratégia célrendszerének felállítását célozza. A challenge and response (kihívás és válasz) módszer az időben felmerülő területi kihívásokat azonosítja, és ezekhez rendel lehetséges (stratégiai) válaszokat. E válaszok nem individuális projektek, hanem integrált logikájú beavatkozások, amelyek komplex programokként is felfoghatók.

3. táblázat: A kohéziót befolyásoló tényezők és a hozzákapcsolódó stratégiai válaszok

Kohéziót gyengítő tényezők	Kohéziót erősítő tényezők	Stratégiai válaszok
növekvő árvízvédelmi kockázatok, töltésekre alapozó, defenzív árvízvédelem	meglévő együttműködések az árvízvédelem területén, tájgazdálkodási lehetőségek	tájgazdálkodási potenciál kiaknázása
finanszírozási és adminisztrációs akadályok Ukrajnában, hiányos környezetügyi kapacitások	szaktudás és szakmai tapasztalat a környezetügyben	környezetgazdálkodási együttműködés (beleértve a hulladékgazdálkodást is)
energiadeficit	megújuló energiaforrásokra való átállás lehetősége, energetikai modernizáció	megújuló energiaforrások hasznosításának ösztönzése
víziközmű-ellátás súlyos problémái elsősorban Ukrajnában	együttműködési lehetőségek az ivóvízellátásban és a szennyvízkezelésben	közmű-szolgáltatási együttműködések
jelentős környezeti kockázatok, szennyező források	közös kockázat-megelőzés, kármentesítési akciók lehetősége	szemléletformálás, közös környezetvédelmi akciók
konkurenciaharc, összehangolatlan, parallel logisztikai kapacitások	határon átnyúló ipari-logisztikai zóna kialakítása Záhony-Csap térségében	ipari-logisztikai együttműködések
gyenge vállalatközi kapcsolatok, együttműködések, jogi-adminisztratív akadályok	vegyesvállalatok jelenléte, üzleti helyismeret megléte	gazdasági hálózatosodás támogatása
gyenge ipari parki infrastruktúra az ukrán oldalon, hiányos inkubációs szolgáltatások, csekély szintű befektetés-ösztönzés és vállalkozásfejlesztés	érdeklődés a befektetési lehetőségek iránt, fejleszthető ipari területek	közös befektetés-ösztönzés és vállalkozásfejlesztés („inkubátorházak”)
külső schengeni határ szigorú határrezsimmel	határátkelők fejlesztésének lehetősége	határ-közel infrastrukturális beruházások támogatása

Kohéziót gyengítő tényezők	Kohéziót erősítő tényezők	Stratégiai válaszok
csonka határon átnyúló vonzaskörzetek	összehangolható funkciók jelenléte	az ETT intézményi kapcsolatainak fejlesztése, az ETT intézményfenntartó szerepkörének kialakítása
nem kellően megoldott a határon átnyúló egészségügyi szolgáltatások igénybevétele	határon átnyúló egészségügyi szolgáltatások igénybevételeének lehetősége	határon átnyúló egészségügyi szolgáltatások fejlesztése (az egészség- és gyógyturizmushoz kapcsolódóan)
még nem kellően kihasznált határon átnyúló többközpontú kis- és középvárosi együttműködési tér	fejlődő testvér-települési hálózat	ETT-szintű települési tudásmegosztás
jelentős színvonalbeli eltérések a magyar és ukrán szakképzésben	határon átnyúló tanulói és oktatói migráció Magyarország felé, a magyar oldal know how-ja	határon átnyúló szakképzés, felnőttképzés megszervezése (pl. gyakorlati hely biztosítása Magyarországon, vendégoktatás)
egyoldalú tanulói migráció Magyarország felé, csökkenő vonzerőt jelentő kapacitások a határ mindkét oldalán	felsőoktatási kapacitások és együttműködések	közös tananyagfejlesztés, képzési kínálat kialakítása
munkanélküliség és a szakképzett munkaerő hiánya	határon átnyúló ingázás	térségi munkaügyi együttműködések
fokozódó elvándorlás, elöregedés	jóléti és szociális ellátórendszer fejlesztetősége	szociális gazdaság fejlesztése (idősgazdaság is)
alacsony szinten kiépített agrár-feldolgozóipar az ukrán oldalon	viszonylag kiépült mezőgazdasági feldolgozóipar a magyar oldalon	agrártermékek feldolgozottsági fokának növelése, közös agrárkapacitások kiépítése
ágazati és szektorközi együttműködések hiánya	kisebb termelőket összefogó, a termelést koordináló és integráló térségi szereplők megjelenésének lehetősége	termelési és értékesítési együttműködések
a mezőgazdasági termelés során alkalmazott technológiák és eszközök fejlettsége tekintetében jelentős egyenlőtlenség a két oldal között	magyar oldali mezőgazdasági szaktudás, kedvezőbb fajtaszervezet, hatékony tudástranszfer lehetősége	közös tudásbázis létrehozása (agrár-innovációs és agrártechnológiai együttműködések)

Kohéziót gyengítő tényezők	Kohéziót erősítő tényezők	Stratégiai válaszok
alacsony hozzáadott értékű termékek előállítása, függés a külső feldolgozóipari kapacitásoktól	keleti piacok nyersanyagaira építő feldolgozóipar letelepítése	feldolgozóipar fejlesztése a keleti piacokra alapozva
gazdag hagyományok, szellemi kulturális örökség	magyar oldali rendezvényszervezési, fesztiválturisztikai tudás	összehangolt örökséggazdálkodás
közös turisztikai brand, marketing, desztináció-menedzsment hiánya	pozitív eredményű határon átnyúló turisztikai kezdeményezések, összekapcsolható, vonzó attrakciók jelenléte	határon átnyúló integrált turizmusfejlesztés (turisztikai desztinációmenedzsment, szolgáltatás- és infrastruktúrafejlesztés)
alacsony szintű idegennyelv-ismeret, potenciálistól elmaradó többnyelvűség	kettős nyelvismeret a kárpátaljai lakosok köreiből	idegennyelv-oktatás fejlesztése

INTEGRÁLT FEJLESZTÉSI STRATÉGIA

A tervezett fejlesztések elvi keretei

A Tisza ETT fejlesztési stratégiája az alábbi elvek mentén készült:

- egy adott térség fejlődését meghatározó tényezők hierarchiája;
- területi kohézió elve;
- ágazati szempontok hátrasorolása;
- innováció elve;
- területileg integrált megközelítés
- speciális határhelyzetből és az EU-s külső határ menti ETT-ből adódó különleges helyzet.

Háromféle tényezőcsoportot lehet megkülönböztetni, **amelyek egy adott térség fejlődését meghatározzák**: globális (átfogó) (pl. klímaváltozás, gazdasági válság), mezoszintű (pl. innováció, kormányzási-koordinációs adottságok), valamint endogén (helyi) tényezők. Az endogén adottságokra külön hangsúlyt fektet a stratégia, mivel ezen kapacitások külső hatás nélkül is a helyi szereplők rendelkezésére állnak, ugyanakkor nem hagyhatók figyelmen kívül a másik két tényezőtípus hatásmechanizmusai sem.

Az **területi kohézió elvének érvényesítése** a stratégia projektek rendszerét teremti meg, bontja ki; a fő célja a térségi adottságok felől történő építkezés; legfőbb küldetése pedig olyan projektek megfogalmazása, amelyek a gazdasági és társadalmi, de főként a területi kohézió erősítését szolgálják; azokat a beavatkozási területeket érinti, amelyek valamilyen határon átnyúló, térségi aspektussal is rendelkeznek; azon kezdeményezéseket emeli ki, amelyek az együttműködés tartós fennmaradását erősítik; tehát azon területekre fókuszál, amelyek a belső kohéziót erősítik.

Területi tervről lévén szó a stratégiaalkotási folyamatban az **ágazati szempontok hátrasorolására** kerül sor. Lényeges kiemelni, hogy bár az ágazati szempontok csak másodlagos szerepet játszanak, és a legfontosabb a köztük megfigyelhető szinergikus hatások felmutatása, mindez nem jelenti azt, hogy a beavatkozás-csomagoknak nincs ágazati relevanciája; e beavatkozásoknak alkalmasaknak kell lenniük a klasszikus ágazati források bevonására is.

A tervezésben hangsúlyt kapott az **innováció elve**, egyrészt a szervezeti innováció (együttműködési társulás), másrészt a megfogalmazódó kihívásokra adott tartalmi innováció formájában.

Az **integrált stratégiai megközelítés** lényege, hogy ha egy adott térség fejlesztéséhez több, egymással összefüggő beavatkozásra van szükség, akkor ezeket egy nagyobb projektcsomagba lehet szervezni, és az egyes elemeket egymással párhuzamosan, a folyamat közös menedzselése mellett lehet megvalósítani. A jelen stratégiában javasolt beavatkozási irányok lényegében olyan kisebb léptékű programokká állnak össze.

Jelentősen módosítja az alább kifejtett stratégia összeállítását a Tisza ETT **speciális határhelyzete**. Az Európai Unió és a Schengeni Övezet külső határán működő ETT számos olyan potenciállal és kihívással, kohézióerősítő és –gyengítő tényezővel bír, melyekkel egy belső határon fekvő ETT nem.

A tervezett fejlesztések céljai

A fejlesztések forgatókönyvei

A célkitűzések teljesülésének szintjét a szervezeti-irányítási (governance) keretek alakulása jelzi, amelyre vonatkozóan három különféle forgatókönyvet vázoltunk fel, ezek:

- az **eróziós forgatókönyv**, mely alapján az ETT nem fogja tudni ellátni azt a szerepet, amelyre létrehozták;
- a **maximalista forgatókönyv**, mely a fentiekkel szemben azzal számol, hogy az ETT nem egyszerűen betölti az alapításakor megfogalmazott céljait, hanem az egész ukrán-magyar határtérség, sőt, a tágabb Tisza-térség fő szervező erejévé válik; illetve
- az **optimális forgatókönyv**, mely alapján a csoportosulás képes lesz lehetőségeihez mérten alapozni az endogén erőforrásokra, a kedvező tájfelldraxji és geopolitikai fekvésre, a térségi munkaerőre, a felhalmozott tudásra és annak megosztására, a közös kulturális örökségre, valamint a települések már meglévő együttműködési hajlandóságára.

Az optimális szcenárió bekövetkezte nagyban függ attól, *sikerül-e kellően hatékony határon átnyúló területfejlesztési tevékenységet folytatni az európai integráció peremén fekvő, főként vidékies, erősen agrárkarakterű, munkaerőpiaci problémákkal küzdő, szegényes tudástraszferrel bíró és alacsony érdekérvényesítő képességű ETT-térségben.*

A célrendszer endogén forrásai

A fenti elveknek és a kohézióvizsgálat eredményeinek megfelelően az ETT fejlesztési céljait az alábbi helyi és helyzeti energiákra alapozva látjuk megfogalmazhatónak:

- Tájfelldraxji fekvés (agráradothtságok, turisztikai adothtságok)
- Geopolitikai fekvés (külső határ, „keleti nyitás” - keleti piacok közelsége)
- Munkaerő (kibocsátó terület, szakképzésben lehetőségek)
- Tudás (megosztás)
- Kulturális örökség, nyitothtság
- Települési együttműködési hajlandóság (testvér-települési együttműködések)

A stratégia célrendszere

A stratégia célhierarchiája két szintből áll: átfogó cél, valamint specifikus célok. A célrendszer tetején elhelyezkedő átfogó célt egy **európai szinten integrált határrégió megszervezése** jelenti. Úgy kell megszervezni a teret és a térségi szereplőket, hogy minden egyes specifikus cél végső soron az európai integráció előmozdítását és előnyeinek kihasználását szolgálja. Az európai szinten történő integrációba beletartozik az ETT keretében regionális szinten együttműködő partnerek kétoldalú integrációja; egy területi, gazdasági és társadalmi szempontból is integrált határtérség megalapozása, kialakítása. A stratégia egyik legfőbb eleme tehát Ukrajna ETT-n keresztül történő európai integrációjának támogatása, ideértve többek között olyan, az EU által támogatható,

mindkét állam és mindkét megye számára a kohézió erősítését szolgáló fejlesztéseket, mint az összeurópai közlekedési és gazdasági hálózathoz történő csatlakozás, a Tiszára összpontosító környezetvédelmi beavatkozások, a határátkelés megkönnyítése. A kölcsönös előnyök mentén ekképp az ETT segíthet közelebb hozni az EU külső határához az Unió jogi, intézményi és egyéb vívmányait, az EU-s közös piachoz, gazdaságfejlesztési térhez kapcsolni Ukrajna legnyugatabbli régióját, bevonni a határrégiót az uniós intézményekben folyó munkába.

Lényeges számításba venni azokat a **horizontális célokat**, amelyeket érvényesíteni indokolt a célrendszer kibontása, megvalósítása során. Ide sorolható:

- az éghajlatváltozáshoz alkalmazkodó határrégió megvalósítása;
- az átjárhatóbb határrégió megteremtése;
- az erősebb népességmegtartó erővel rendelkező régió megteremtése; valamint
- a tudásmegosztáson alapuló régió kialakítása.

Az átfogó cél teljesülését négy **specifikus cél** támogatja, ezek a következők:

- **SC_01** A közös környezetügyi cselekvőképesség fokozása,
- **SC_02** Hálózatosodó határon átnyúló gazdaság elérése,
- **SC_03** A határon átnyúló régió belső foglalkoztatási potenciáljának erősítése a munkaerőpiacok összekapcsolásán keresztül,
- **SC_04** A határon átnyúló régió közös értékvédelme, kölcsönös megismerésének támogatása.

A Tisza ETT funkciói

A stratégia cél- és eszközrendszere figyelembe veszi a Tisza ETT **lehetséges területi, intézményi funkcióit (szerepköreit)**: olyan integrált beavatkozásokból indul ki, melyek a tematikus egymásra épülésen túl az ETT, mint intézmény szempontjából felvállalható lehetséges funkciókat (szerepköröket) is azonosítják. A fentiek alapján a stratégia négy ETT-funkció érvényesülését, ellátását kell, hogy szolgálja:

1. **Az euro-atlanti ingráció támogatása:** E funkció kapcsán kiemelten fontos az integrációs tapasztalatok megosztása, az aktív tudásátadás, a jó gyakorlatok terjesztése, Ukrajna uniós jelenlétének, valamint az EU-s agenda ukrainai megjelenésének biztosítása, továbbá a határ erős elválasztó szerepének oldása.
2. **Forráskoordináció:** Mivel az ETT mindkét érintett országban önálló jogi személyiséggel bír, nemcsak az abszorpciós képesség javítását eredményezi a határ mindkét oldalán, hanem az uniós források Unión kívüli térségekben történő felhasználását is jogszerűvé teszi.
3. **Intézményközi együttműködések ösztönzése:** Az ETT egyik fő szerepe a különböző térségi szereplők közötti határon átnyúló, az ad hoc partnerségek szintjét meghaladó, intézményesített, stratégiai szemléletű, hosszútávra szóló együttműködések támogatása.
4. **Intézményfenntartás:** Az ETT egyik legfontosabb előnye minden más határ menti struktúrával szemben, hogy a tagjai által birtokolt kompetenciák körén belül, és a két érintett állam által elismert jogi személyisége révén alkalmazottakat foglalkoztathat, intézményeket és közcélú vállalkozásokat hozhat létre és működtethet a határ mindkét oldalán.

A stratégia eszközszerének minden eleme támogatja ezen funkciók valamelyikét.

A fentebb taglalt célrendszer, és az ebből felépített beavatkozásszerkezet elemei egymással szinergikus kapcsolatban állva támogatják az együttműködés optimális forgatókönyvének megvalósulását.

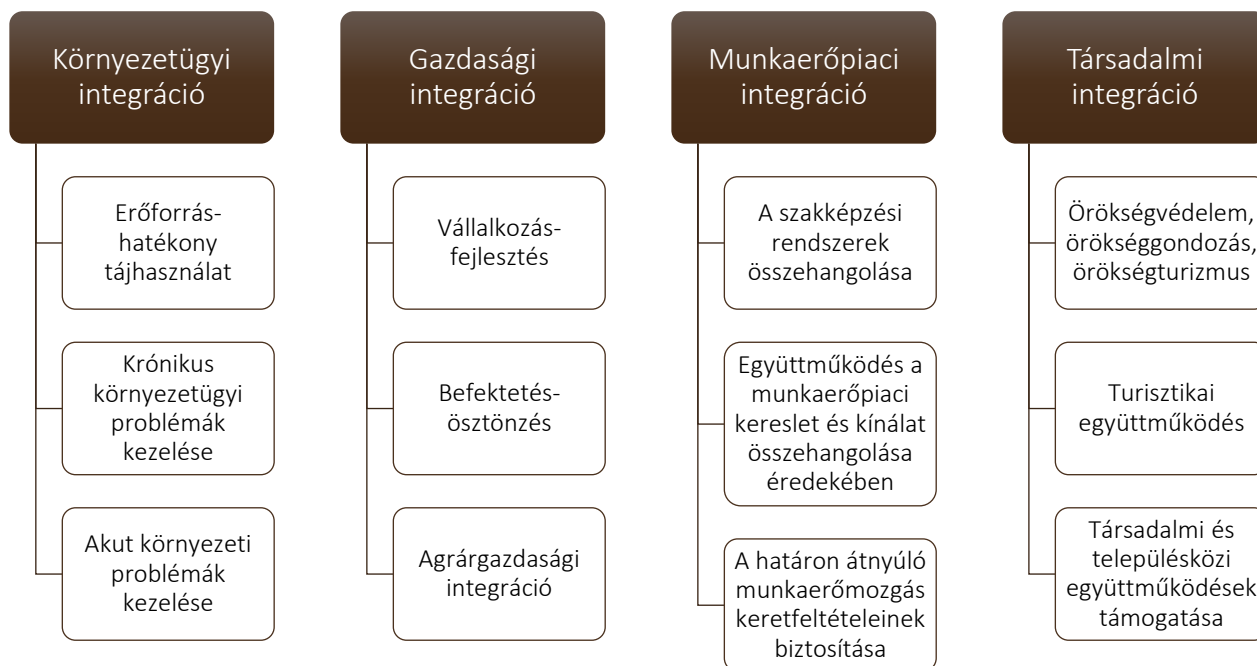

A javasolt prioritási tengelyek

A célrendszerben foglalt átfogó célt és abból következő négy specifikus célt a következő eszközök támogatják: prioritási tengelyek, integrált beavatkozások, illetve azokon belüli tevékenységek. A stratégia beavatkozásait négy prioritási tengely alá szerveztük; ezek sorrendben a következők:

- **PT_01** környezetügyi integráció,
- **PT_02** gazdasági integráció,
- **PT_03** munkaerőpiaci integráció, valamint
- **PT_04** társadalmi integráció.

Minden prioritási tengely három-három integrált beavatkozásból tevődik össze, melyek változó számú tevékenységeket tartalmaznak.

A **környezetügyi integráció** prioritási tengely magába foglalja egyrészt az erőforrás-hatékonyság növelését, a táji adottságoknak megfelelő tájhasználat ösztönzését, a környezeti szemléletformálást, másrészt a környezetvédelem szempontjainak érvényesítését és ennek érdekében konkrét hulladékgazdálkodási, vízi közműveket érintő, tájrehabilitációs stb. tevékenységek megvalósítását, a következő integrált beavatkozásokon keresztül:

- Az **erőforrás-hatékony tájhasználat**ban foglalt tevékenységek segítik annak elérését, hogy az európai környezetvédelmi előírások alkalmazásának támogatásával, egy ökológusabb tájhasználat és környezetgazdálkodási szemlélettel megfékezhetőek vagy legalább mérsékelhetőek legyenek többek között azok a környezeti ártalmak, amelyek kezelésére a második és harmadik beavatkozás tartalmaz tevékenységeket.

Elemi: Környezetügyi szemléletformáló kampányok a helyi lakosság számára; a táji adottságokra, és az éghajlatváltozás jelentette kihívásokra reagáló, határon átnyúló logikájú ártéri tájgazdálkodási rendszer kialakítása; valamint erőforrás-hatékony energiahasznosítás

- A második beavatkozás a **krónikus környezetügyi problémákat** célozza. Ebben jelentős szerepet szán a térségi szereplők összehangolásának, az intézményközi kapcsolatoknak és a tudástranszfernek.

Elemi: Rentábilis hulladékgazdálkodási rendszer kiépítése Kárpátalján a magyar oldal közreműködésével; valamint a teljes körű víziközmű-szolgáltatás biztosítása.

- A harmadik beavatkozás az **akut jellegű környezetügyi problémákra** összpontosít, s konkrét környezeti ártalmakra válaszként tájrehabilitációs megoldások kerülnek kidolgozásra és megvalósításra.

Elemi: Az akut környezeti problémákról közös adatbázis készítése; a határon átnyúló hatásokkal bíró tájrehabilitációra szoruló területek azonosítása; valamint tájrehabilitációs pilot projektek kidolgozása és megvalósítása

A **gazdasági integráció** prioritási tengely eszköze alá tartozik a vállalkozói és üzleti környezet javítása, a vállalkozások létrehozásának és növekedésének támogatása, integrált térségmarketing megvalósítása, a gazdasági-befektetési kapcsolatok erősítése, a keleti és nyugati piacok közötti stratégiai fekvés kihasználása, a feldolgozóipari és magasabb hozzáadott értékű tevékenységek ösztönzése, továbbá kiemelten az agrárgazdaság átfogó támogatása, beleértve egy tudásbázis biztosítását, valamint a termelői és értékesítési együttműködések. A prioritási tengely három integrált beavatkozásból áll:

- A **vállalkozásfejlesztés** segíti azt a többek között agrárgazdaságban érdekelt vállalkozói kört, amely maga is sikeres befektetővé válhat a térségben.
Elemi: Szaktanácsadó és mentorhálózat megszervezése (platform létrehozása); vállalkozói készségek fejlesztése; vállalkozásfejlesztési szolgáltatáscsomagok összeállítása; vállalkozásösztönző kampányok szervezése: jó példák, gyakorlatok bemutatása; valamint inkubátorházak, vállalkozói központok létrehozása a határ mindkét oldalán
- Ehhez kapcsolódóan a **befektetésösztönzés** üzleti kapcsolatokat teremt a külső és belső szereplőkkel, köztük az agrárprofilúakkal is.
Elemi: Üzleti klub felállítása; piacelemzések lefolytatása; befektetősegítő „egyablakos ügyintézés” támogatása; térségmarketing-tevékenység; valamint összehangolt befektetőbarát intézkedések támogatása
- Az **agrárgazdasági integráció** a termelés és az értékesítés szintjén hangolja össze az agrárgazdasági szereplők tevékenységét, miközben azok alapítását, növekedését és hálózatosodását a másik két integrált beavatkozás is segíti.
Elemi: Agrár-együttműködési platform létrehozása; agrárszaktudás közvetítése, agrárakadémia létesítése: gazdaképzési programok indítása; agráripari tudásbázis működtetése; valamint térségi agrártermelési és értékesítési koordináció (együttműködési megállapodás, szerződéses viszony)

A **munkaerőpiaci integráció** prioritási tengely eszközének keretében kerülne sor a határtérségen belüli, határon átnyúló és helyi foglalkoztatás javítására, a szakképzett munkaerő biztosítására és a munkanélküliség csökkentésére, az oktatási-képzési kapacitások összehangolására, a munkaerő-kereslet és -kínálat összhangjának megteremtésére.

Az ETT gazdasági kohéziójában meghatározó szerepet játszik, hogyan alakul a határtérség munkaerőpiaci helyzete. Sőt, az egész ETT legitimitását és a térség népességmegtartó erejét veszélyezteti a jelenlegi munkaerőpiaci fragmentáltság. A munkaerő-kereslet és -kínálat, valamint a képzési rendszerek összehangolatlansága kedvezőtlen helyzetet teremt. Jelenleg a határtérségen belüli foglalkoztatással szemben gyakran vonzóbb a távolsági ingázás, a vendégmunkási lét, illetve az elvándorlás. A határ munkaerőpiaci átjárhatóságát számos tényező akadályozza. Mindezen problémák fokozzák a szakképzett munkaerő hiányát.

A prioritási tengely válaszként három integrált beavatkozást tartalmaz:

- A **szakképzési rendszerek összehangolása** elsősorban az iskolarendszerű középiskolai oktatás/képzés fejlesztésére irányul. Fő feladata a szakképző intézmények

együttműködésének megteremtése, a színvonalas oktatásban részesülő, szakképzett munkaerő biztosítása.

Elemi: A határ két oldalán működő szakképző intézmények közötti együttműködési megteremtése; a két szakképzési rendszer különbségeinek azonosítása, felmérése; a magyar oldali tudás és tapasztalat célzott átadása; a képzés színvonalának emeléséhez szükséges infrastruktúrafejlesztés és eszközbeszerzés; valamint a képzési struktúra határon átnyúló integrálása: az oktatott szakmák és a kapcsolódó férőhelyek összehangolása

- Az **együttműködés a munkaerőpiaci kereslet és kínálat összehangolása érdekében** A második beavatkozás a főbb munkaerőpiaci szereplők bevonására épít, és fő feladata a kereslet és kínálat összehangolása, a munkaerőpiaci anomáliák mérséklése, valamint a határon átnyúló munkavállalás útjában álló adminisztratív és információs akadályok lebontása.

Elemi: Munkaügyi együttműködési platform létrehozása és működtetése oktatási intézmények (felsőoktatás és középfokú oktatás), munkaügyi és foglalkoztatási hivatalok, gazdasági kamarák, valamint a főbb foglalkoztatók bevonásával; valamint a platformmal szorosan együttműködő munkaerőpiaci integrációs munkacsoport/szervezet létrehozása és működtetése

- A **határon átnyúló munkaerőmozgás keretfeltételeinek biztosítása** keretében meghatározók azok a tevékenységek, amelyek a közlekedési és határátkelői infrastruktúra területileg összehangolt fejlesztésén keresztül támogatják a munkaerőpiaci integrációban fontos szerepet játszó határon átnyúló ingázást.

Elemi: Közlekedésfejlesztési együttműködési platform létrehozása; valamint határ menti közlekedésfejlesztési pilot projektek kidolgozása és lebonyolítása

A **társadalmi integráció** prioritási tengely eszköze magába foglalja az épített és szellemi kulturális örökség értékmegőrző fejlesztését, a turisztikai attrakciók menedzsmentjének megteremtését, a regionális identitás erősítését, a civil és településközi kapcsolatok, kezdeményezések előmozdítását és ezeken keresztül a regionális identitástudat mint megtartó tényező erősítését.

Az előző három prioritási tengely alapvetően a társadalmi és gazdasági kohézió erősítését szolgálja, gazdaságfejlesztési túlsúllyal, míg jelen prioritási tengely integrált beavatkozásai kifejezetten a társadalmi kohézió támogatására irányulnak. Jelentőségük abban áll, hogy az alapvető társadalmi bizalom, kapcsolattrendszerek kiépítése, megteremtése, megerősítése nélkül valószínűleg a gazdasági vagy intézményi kooperációk sikere sem várható. Az egész ETT legitimációját nagymértékben meghatározza, hogy a határ két oldalán élő lakosság társadalmának integrációját milyen mértékben képes előmozdítani. A társadalmi integráció elnevezésű prioritási tengely három beavatkozást foglal magában:

- Az **örökségvédelem, örökséggondozás, örökségturizmus** teremti meg a rekonstrukciós tevékenységek, turisztikai útvonalfejlesztések révén azt az alapot, amelyre a második beavatkozás keretében turisztikai együttműködések szervezhetők. Tehát míg az első beavatkozás inkább az állagmegővésre, helyreállításra, az épületállomány megőrzésére fókuszál, addig a második az attrakcióvá alakítást, az örökségek összekapcsolását és a megfelelő szolgáltatások körük szervezését tartalmazza.

Elemei: Az épített örökség megőrzése és helyreállítása a turizmus és a helyi közösségek szolgálatában; ipari örökség védelme, megőrzése és korszerű bemutatásának előmozdítása; kulturális örökséggondozás a térség színes etnikai arculatában rejlő lehetőségek kiaknázásával; valamint a térség épített, kulturális és ipari örökségét bemutató tematikus útvonalak hálózatának létrehozása

- A **turisztikai együttműködés** kiemelkedő jelenléte több szempontból is indokolt. A turizmus bevételforrást jelent a helyi közösségek számára, és hozzájárul a gazdag örökség fennmaradásához, hasznosításához. Az örökséggazdálkodásra építő turizmus révén képzelhető el hatékonyan a társadalmi kohézió erősítése, mivel a kulturális rendezvények, örökségelemek hozzájárulnak a regionális identitás erősödéséhez, a társadalmi interakciók fokozódásához és ezáltal a kölcsönös megismeréshez és elfogadáshoz.

Elemei: Turisztikai szolgáltatások fejlesztése; valamint turisztikai desztinációmenedzsment, a térség egységes turisztikai megjelenésének kialakítása

- A **társadalmi és településközi együttműködések támogatása** teremti meg azt a civil szférát és települési együttműködést, amely támogathatja, élettel töltheti meg az előbbi beavatkozásokat, miközben a civilek és a települések is generálhatnak újabb és újabb kezdeményezéseket.

Elemei: Rendezvényszervezési együttműködések, határon átnyúló társadalmi kapcsolatok erősítése; civil kezdeményezések és civil hálózatépítés támogatása; valamint határon átnyúló településközi kapcsolatok támogatása

Forrástérkép

E fejezetben a Tisza ETT Integrált Területi Stratégiájában (ITS) kijelölt beavatkozásokhoz és tevékenységekhez kerülnek hozzárendelésre az elérhető európai uniós és nemzetközi források. Az elérhető forrásokat a legalacsonyabb szinten, tehát a tevékenységek szintjén azonosítottuk be.

Várhatóan az alábbi pénzügyi alapok forrásai vonhatók be a finanszírozási struktúrába:

- HUSKROUA
- Transzncionális együttműködési programok
 - Duna Transznacionális Együttműködési Program
- Közvetlen brüsszeli források
 - COSME
 - Erasmus +
 - LIFE+ program
 - Horizon 2020
 - Kreatív Európa
- Európai Unión kívüli források
 - Visegrádi Alap
 - Közép-európai Kezdeményezés
 - Európai Ifjúsági Alap
- Egyéb alapítványi források

Fontos, hogy sok esetben a tevékenységek önállóan nem alkalmasak egy pályázat tartalommal való megtöltésére, célszerű azokat rugalmasan, az adott pályázati kiírás fényében összeilleszteni, csoportokba rendezni. Ezzel a megközelítéssel kívánjuk biztosítani, hogy a projektgazda alkalmazkodni tudjon a középtávon változó támogatási rendszerekhez, illetve az esetlegesen módosuló fejlesztési igényekhez.

A forrástérképet lásd a dokumentum végén.

A stratégia megvalósításának menedzsmentje

Az ETT mint közösségi kormányzási-fejlesztési modell a feladatok három szintjét foglalja magába:

- A *politikai szint* az ETT-n belüli döntéshozatali eljárásokat, a potenciális tisztségviselőket és ezek egymáshoz való viszonyát érinti. A Tisza ETT esetében ide sorolható az elnök, a társelnöki pozíció, a közgyűlés, valamint a felügyelőbizottság.
- A *stratégiai szint* a közös fejlesztési tevékenység műhelyeit jelenti. Ezek a műhelyek alapozzák és valósítják meg a tervezett közös projekteket, beavatkozásokat. Ez a szint értelemszerűen nem azonos a döntéshozatal szintjével, hiszen tipikusan végrehajtási feladatokat integrál. Jelenleg az ETT-nek nincs külön szerve, amely kimondottan a szakmai munka elvégzésére jött volna létre, a társulás alapszabálya nem dedikál ilyen feladatokat se az igazgató, se a titkárság kompetenciájába.
- Az *adminisztratív* jelenti a társulás mindennapi működtetésének szintjét. Az ETT titkárságát (esetleg titkárságait) az igazgató és az igazgató-helyettes irányítja. Az ügyintézés természetesen kapcsolódik a társulás politikai és stratégiai-szakmai tevékenységéhez is, de annak kizárólag az adminisztratív bázisát adja: itt nem születnek döntések, és a stratégiai feladatokhoz is ügyintézési szempontból járul csak hozzá a titkárság.

6. ábra: Az ETT irányítási struktúrája

Az ETT struktúráján belül tehát nem létezik olyan szerv, amelynek kizárólagos feladata volna a stratégia megvalósítása! A meglévő struktúrán belül leginkább az igazgató, az igazgató-helyettes és a titkárság tekinthető valamilyen szinten kompetens szereplőnek e tekintetben, ugyanakkor a stratégia megvalósításához saját menedzsment kialakítását javasoljuk, az ETT struktúráján belül.

A menedzsmentszervezetet a társulás négy stratégiai funkciójának (euro-atlanti integráció támogatása; forráskoordináció; intézményközi együttműködések ösztönzése; intézményfenntartás) megfelelően, komplex módon célszerű felállítani. A komplexitás egyrészt lehetővé teszi az egyes funkciók világos elkülönítését, másrészt a humán erőforrások koncentrációját, amely egyben a stratégia egyes beavatkozásainak megvalósítását is valószínűbbé teszi. A funkciók komplexitása szükségessé teszi, hogy azok ellátását a menedzsmenten belül is elkülönítsék – biztosítva egyben a megfelelő koordinációt is.

A javasolt struktúra alapvetően az első három funkcióra (euro-atlanti integráció támogatása; forráskoordináció; intézményközi együttműködések ösztönzése) koncentrál. A negyedik, intézményfenntartói funkcióra csak utalást teszünk, mivel az ETT által esetlegesen létrehozandó intézmények menedzsmentjét minden esetben elkülönülten kell majd kialakítani.

A stratégia megvalósításának ütemezése

A tervezett aktivitások, projektek ütemezését több tényező is meghatározza. Ezek között a legfontosabb az adott projekt természete. Jellegük alapján az egyes tevékenységek az alábbi módon kerültek csoportosításra:

- a) Partnerség- és kapacitásépítés
- b) Szoft tevékenységek
- c) Kis- és közepes értékű beruházások
- d) Nagy értékű beruházások

Az ütemezést lásd a dokumentum végén

MELLÉKLETEK

Forrástérkép (táblázat)

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
Környezetügyi integráció			
Erőforrás-hatékony tájhasználat	Környezetügyi szemléletformáló kampányok a helyi lakosság számára az alábbi témakörökben: - a Tisza vízszennyezését érintő problémák és azok határon átnyúló hatásai, - a hulladékhierarchia betartásának fontossága, - az energiahatékonyság.	HUSKROUA	2. Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás
		Visegrádi Alap	Környezet
		Európai Ifjúsági Alap	Pilot tevékenység
		Közép-európai Kezdeményezés	Éghajlat, környezet és vidékfejlesztés
	A táji adottságokra, és az éghajlatváltozás jelentette kihívásokra reagáló, határon átnyúló logikájú ártéri tájgazdálkodási rendszer kialakítása: - Ártéri tájgazdálkodási stratégia kidolgozása - A stratégia alapján pilot projekt megvalósítása	LIFE	Az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás
		Visegrádi Alap	Környezet
	Erőforrás-hatékony energiahasznosítás (megújuló energia hasznosítása, közintézmények energetikai modernizációja). Ezen belül: - megújuló energiaforrások felmérése, energiapotenciál-térkép összeállítása - energetikai stratégia kidolgozása	H2020	ELENA
		Duna Transznacionális Program	3.2. Az energiabiztonság és energiahatékonyság növelése
		HUSKROUA	2. Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
	- energetikai projektek előkészítése - pilot projektek megvalósítása		hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás
		Közép-európai Kezdeményezés	Energiahatékonyság, megújuló energiák
		Közép-Európa Alapítvány	Energiahatékonyság és környezet
Krónikus környezetügyi problémák kezelése	Rentábilis hulladékgazdálkodási rendszer kiépítése Kárpátalján a magyar oldal közreműködésével, ezen belül: - a határ két oldalán jelentkező speciális hulladékfeldolgozási szükségletek és a meglévő hulladékfeldolgozó kapacitások feltárása és összehangolása - regionális hulladék-újrahasznosító és -ártalmatlanító vállalkozás(ok) létrehozása, - illegális hulladéklerakók felszámolásának térségi koordinálása.	HUSKROUA	2. Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás
		Visegrádi Alap	Környezet
	A teljes körű víziközmű-szolgáltatás biztosítása: - jó gyakorlatok átadása, - víziközmű partnerség kialakítása, - szennyvíztisztító telepek gazdasági és energiahatékonyságának értékelése, - tervdokumentációk és előzetes költségkalkulációk elkészítése, - innovatív és alternatív szennyvízkezelési technológiák terjesztése.	LIFE	Környezet és erőforrás-hatékonyság
		HUSKROUA	2. Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás
		Visegrádi Alap	Környezet

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
Akut környezeti problémák kezelése	Az akut környezeti problémákról közös adatbázis készítése	HUSKROUA	2. Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás, 4.1. A természeti és az emberi tevékenység okozta katasztrófák megelőzése
		Visegrádi Alap	Környezet
	A határon átnyúló hatásokkal bíró tájrehabilitációra szoruló területek azonosítása	HUSKROUA	2. Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás
	Tájrehabilitációs pilot projektek kidolgozása és megvalósítása - Aknaszlatina - Nagymuzsaly	HUSKROUA	2. Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
Gazdasági integráció			
Vállalkozásfejlesztés	Szaktanácsadó és mentorhálózat alapítása	Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus
	Vállalkozói készségek fejlesztése: • egyedülálló, szabadon választható felsőoktatási kurzusok; • certificate-típusú, néhány napos intenzív tréningek, speciális képzések; • posztgraduális továbbképzések, vezetői tréningek • pénzügyi és gazdasági alapismeretek oktatásának támogatása a fiatal generációk számára.	Erasmus +	1. Tanulási célú mobilitás
		COSME	Erasmus fiatal vállalkozóknak
		Visegrádi Alap	Oktatás és kapacitásépítés
		KEK EBRD	Tudáscsere program
	Vállalkozásfejlesztési szolgáltatáscsomagok összeállítása: • térségi vállalkozásfejlesztési szolgáltatások bemutatása, kiajánlása; • komplex vállalkozásalapítási, cégbejegyzési segítségnyújtása: a vállalkozás, a vállalatalapítás ötletének felvetése, kidolgozása (pl. ágazati besorolás, főtevékenység, előállítandó termékkör meghatározása); a vállalatalapítási elhatározás, a jogi és szervezeti alapok és elvek lefektetése (pl. társasági forma, alapító okirat szövegezése); az alapítás formai és eljárási lépéseinek meghatározása; a környezeti feltételek megteremtése, a telephely kiválasztása; az első üzleti kapcsolatok, potenciális partnerek kijelölése; • projektmenedzsment, támogatáskezelés, pályázatfigyelés és pályázatírás; • könyvelői, bérszámfejtési, adótanácsadói tevékenységek; • üzleti tervezés, üzletfejlesztési tanácsadás; • jogi szaktanácsadás; • fordítói, tolmácsolási szolgáltatások.	Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
	Vállalkozásösztönző kampányok szervezése: jó példák, gyakorlatok bemutatása	Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus
	Inkubátorházak, vállalkozói központok infrastruktúrájának létrehozása a határ mindkét oldalán	-	-
Befektetés-ösztönzés	Üzleti klub felállítása befektetői díjak odaítélése	Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus
	Piacelemzések lefolytatása	Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus
	Befektetősegítő „egyablakos ügyintézés” támogatása	Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus
	Térségmarketing tevékenység ellátása: - befektetés-ösztönző rendezvények szervezése; - a régió elérhetőségének javítását célzó szakmai és lobbitevékenység folytatása; - Integrált elektronikus gazdasági információs platform fejlesztése.	Duna Transznacionális Program	4.1. Az intézményi kapacitások növelése a fő társadalmi kihívások kezelésére
		Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus
		Kelet-Európa Alapítvány	Helyi gazdaságfejlesztés
	Összehangolt befektetőbarát intézkedések támogatása: - kedvezményrendszer kialakítása a térségi funkciók igénybevételéhez - gazdasági szabályozási, településrendezési engedmények (adókedvezmény, ingyenes telek nyújtása) kialakítása; - kedvezményrendszer kialakítása a rendezvényszervezés, helyszínbérlés terén	Kelet-Európa Alapítvány	Helyi gazdaságfejlesztés

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
Agrárgazdasági integráció	Agrár-együttműködési platform létrehozása	HUSKROUA	2. Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás
	Agrárszaktudás közvetítése, agrárakadémia létesítése: gazdaképzési programok indítása	HUSKROUA	2. Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás
		KEK EBRD	Tudáscsere program
		Visegrádi Alap	Oktatás és kapacitásépítés
	Agráripari tudásbázis biztosítása: • az agrár- és élelmiszertudományi kutatásokat végző szervezetek kutatási kínálatának és a térségi agrárgazdaság igényeinek felmérése; • a térségi igényekhez igazodó alkalmazott agrár-innovációs kutatások lefolytatásának támogatása; • technológiatranszfer megvalósítása, a termelés hatékonyságát növelő beruházások szakmai támogatása érdekében; • agrometeorológiai előrejelző és értékelő rendszer kiépítése és fenntartása; • minta- és oktatógazdaságok létesítése.	Erasmus +	2. Tudásszövetségek
		Horizon 2020	Élelmezésbiztonság, fenntartható mezőgazdaság
		Duna Transznacionális Program	1.1 A tudáshoz való kiegyensúlyozott hozzáférés keretfeltételeinek javítása
		Visegrádi Alap	Tudományos csere és kutatási együttműködés

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
	Térségi agrártermelési és értékesítési koordinátor (együttműködési megállapodás, szerződéses viszony) • termelés összehangolása (pl. termelésszervezési feladatok ellátása, mezőgazdasági géppark közös használata); • értékesítési lehetőségek feltárása és közvetítése; • raktározási és hűtőkapacitásokat érintő projektek fejlesztése; • térségi feldolgozóipari kapacitásbővítő beruházások támogatása; • disztribúciós hálózat kialakításának ösztönzése (begyűjtés, szállítmányozás).	-	-

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
Munkaerőpiaci integráció			
A szakképzési rendszerek összehangolása	A határ két oldalán működő szakképző intézmények közötti együttműködés megteremtése: • szakmai kerekasztal működtetése • nyílt napok szervezése	Visegrádi Alap	Intézményközi együttműködés Oktatás és kapacitásbővítés
	A két szakképzési rendszer különbségeinek közös azonosítása, felmérése.	Visegrádi Alap	Intézményközi együttműködés
	A magyar oldali tudás és tapasztalat célzott átadása: • tanulmányutak, oktatói és hallgatói csereprogramok; • tananyagfejlesztés, vendégoktatás; • duális szakképzés módszertanának átadása	Erasmus+	2. Stratégiai Partnerségek
		Duna Transznacionális Program	4.1. Az intézményi kapacitások növelése a fő társadalmi kihívások kezelésére
		KEK EBRD	Tudáscsere program
		Visegrádi Alap	Intézményközi együttműködés Oktatás és kapacitásbővítés
		Közép-európai Kezdeményezés	Élethosszig tartó tanulás, képzés
	A képzés színvonalának emeléséhez szükséges infrastruktúrafejlesztés és eszközbeszerzés.	-	-
	A képzési struktúra határon átnyúló integrálása: az oktatott szakmák és a kapcsolódó férőhelyek összehangolása • a képzési kínálat összehangolása; • közös tananyagfejlesztés; • gyakorlati programok szervezése, működtetése; • ösztöndíjprogramok kialakítása	Visegrádi Alap	Oktatás és kapacitásbővítés

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
Együttműködés a munkaerőpiaci kereslet és kínálat összehangolása érdekében	Munkaügyi együttműködési platform létrehozása és működtetése oktatási intézmények (felsőoktatás és középfokú oktatás), munkaügyi és foglalkoztatási hivatalok, gazdasági kamarák, valamint a főbb foglalkoztatók bevonásával. A platform feladatai: • az iskolarendszerű oktatással szemben támasztott munkáltatói igények felmérése és továbbítása a szakpolitika-alkotók irányába; • felnőttoktatási és átképzési programok kidolgozása; • gyakornoki programok kidolgozása; • összehangolt pályaorientációs és tehetséggondozási tevékenységek	Erasmus +	2. Tudásszövetségek
	A platformmal szorosan együttműködő munkaerőpiaci integrációs munkacsoport/szervezet létrehozása és működtetése. Feladatai: • munkaerőpiaci monitoring, a régióra kiterjedő trendanalízis elkészítése; • határon átnyúló munkaügyi információs szolgáltatások bevezetése; • ekvivalencia-vizsgálatok támogatása; • munkaerő-közvetítés	-	-
A határon átnyúló munkaerőmozgás keretfeltételeinek biztosítása	Közlekedésfejlesztési együttműködési platform létrehozása: • területileg összehangolt határon átnyúló közlekedésfejlesztési tervek készítése; • tájékoztatási (lobbi) tevékenység a határon átnyúló közlekedésfejlesztési igényekről	HUSKROUA	3.1. A közlekedési infrastruktúra javítása a személyek és javak szabad áramlása érdekében
	Határ menti közlekedésfejlesztési pilot projektek kidolgozása és lebonyolítása	HUSKROUA	3.1. A közlekedési infrastruktúra javítása a személyek és javak szabad áramlása érdekében

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
Társadalmi integráció			
Örökségvédelem, örökséggondozás, örökségturizmus	Az épített örökség megőrzése és helyreállítása a turizmus és a helyi közösségek szolgálatában: • örökségvédelmi, műemlék-helyreállítási tudásátadás; • különböző felekezetek templomainak rekonstrukciója; • kastélyok többfunkciós hasznosítása, rekonstrukciója (pl. beregsomi Lónyai kastély, bótrágyi Lónyai kastély, nagybaktai Ocskay kastély, beregardói Perényi kastély, tiszaujhelyi kastély); • népi építészeti emlékek értékmegőrző fejlesztése; • kiemelt jelentőségű várak rekonstrukciója és turisztikai hasznosítása (Huszt, Nevicke, Munkács, Kisvárd, Szabolcs)	Kreatív Európa	Együttműködési projektek
		HUSKROUA	1. A helyi kultúra népszerűsítése és a történelmi örökségek megőrzése a térség turisztikai vonzerejének növelése érdekében
		Visegrádi Alap	Kultúra és közös identitás
	Ipari örökség védelme, megőrzése és korszerű bemutatásának előmozdítása	HUSKROUA	1. A helyi kultúra népszerűsítése és a történelmi örökségek megőrzése a térség turisztikai vonzerejének növelése érdekében
	Kulturális örökséggondozás a térség színes etnikai arculatában rejlő lehetőségek kiaknázásával: • fejlesztések a valós többnyelvűség irányába (többnyelvű tájékoztató táblák, online információs felületek) • ukrán-magyar nyelvi központok létrehozása a határ mindkét oldalán, nyelvtanfolyamok indítása	Visegrádi Alap	Kultúra és közös identitás Oktatás és kapacitásépítés
		Európai Ifjúsági Alap	Pilot tevékenység

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
	A térség épített, kulturális és ipari örökségét bemutató tematikus útvonalak hálózatának létrehozása: - már meglévő útvonalak további fejlesztése, az örökség korszerű bemutatása (pl.: örökségtúrák szervezése, a Középkori templomok útjának továbbfejlesztése); - új, ipari és kulturális örökséget bemutató tematikus útvonalak kijelölése (pl.: mesterségek útja, az egyes nemzetiségekhez kapcsolódó tematikus útvonalak)	HUSKROUA	1. A helyi kultúra népszerűsítése és a történelmi örökségek megőrzése a térség turisztikai vonzerejének növelése érdekében
		Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus
Turisztikai együttműködés	Turisztikai szolgáltatások fejlesztése, ezen belül: - gyógyvízre alapozott egészségturisztikai együttműködés (gyógykezelések esetében határon átnyúló ellátási körzet kialakítása, termál- és gyógyfürdőkhöz kapcsolódó egészségügyi szolgáltatások fejlesztése, gyógykezelési központ létrehozása); - közös termálkaszter létrehozása az ETT területén; - aktív turisztikai szolgáltatások és infrastruktúra fejlesztése (kerékpárutak, sí-, bakancsos és vízi turizmus); - turisztikai szolgáltatók közötti térségi együttműködés segítése (szakmai műhelyek, szemléletformáló képzések, rendezvények, tanulmányutak szervezése); - ETT szintű védjegyrendszer kidolgozása, mely minőségbiztosítási rendszer kialakítása mellett az arculati elemek megtervezésére és bevezetésére is kiterjed	HUSKROUA	1. A helyi kultúra népszerűsítése és a történelmi örökségek megőrzése a térség turisztikai vonzerejének növelése érdekében, 4.2. Egészségügyi infrastrukturális beruházások, a határon átnyúló egészségügyi szolgáltatások fejlesztése
		Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
	Turisztikai desztinációmenedzsment, a térség egységes turisztikai megjelenésének kialakítása, ezen belül: • menedzsment szervezet létrehozása, működésének biztosítása; • turisztikai látogatóközpontok, információs pontok kialakítása a régióban; • többnyelvű, tematikus és térségi turisztikai kiadványok megjelentetése; • közös turisztikai portál és online turisztikai kataszter kifejlesztése (nemcsak információnyújtás történik, hanem ajánlatkérések és foglalások is elindíthatók); • rendezvényszervezési koordináció, eseménynaptár összeállítása és aktualizálása; • új határon átnyúló desztináció bevezetése a piacra (study tourok szervezése, marketingkampány mindkét országban, megjelenés turisztikai vásárokon és nagyobb rendezvényeken); • a térségről információt nyújtó, okostelefonokon futó alkalmazás fejlesztése	HUSKROUA	1. A helyi kultúra népszerűsítése és a történelmi örökségek megőrzése a térség turisztikai vonzerejének növelése érdekében
		Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus
Társadalmi településközi együttműködések támogatása és	Rendezvényszervezési együttműködések, határon átnyúló társadalmi kapcsolatok erősítése, ezen belül: • rendezvényszervezési tudásátadás biztosítása; • közös, határon átnyúló sport-, ifjúsági és művészeti rendezvények, versenyek, bajnokságok szervezése; • köznevelési és közoktatási intézmények határon átnyúló kirándulásainak támogatása; • közösségépítő sport-, ifjúsági- és művészeti táborok, határon átnyúló csereprogramok szervezése	HUSKROUA	1. A helyi kultúra népszerűsítése és a történelmi örökségek megőrzése a térség turisztikai vonzerejének növelése érdekében
		Visegrádi Alap	Társadalmi fejlődés
		Közép-európai Kezdeményezés	Interkulturális együttműködés
		Európai Ifjúsági Alap	Nemzetközi tevékenység

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
	Civil kezdeményezések és civil hálózatépítés támogatása, ezen belül: - civil információs portál létrehozása (többek között ahol a térség civil szervezetei partnerekre találhatnak); - civil akadémia létrehozása (civil inkubátorházak és információs pontok kialakítása); - településszépítési akciók támogatása civil szervezetek bevonásával; - szolidaritási-humanitárius akciók szervezése, adománygyűjtés, önkéntesség támogatása	Visegrádi Alap – Keleti Partnerség	Civil társadalom fejlesztése
		Charles Stewart Mott Alapítvány	Aktív civil részvétel
		Nyitott Társadalom Alapítvány	Civil társadalom
		Keleti Partnerség Civil Társadalmi Fórum	Emberek közötti kapcsolatok
	Határon átnyúló településközi kapcsolatok támogatása: - tudásmegosztó fórumok, találkozók szervezése; - partnerkeresés támogatása	Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus

A tevékenységek javasolt ütemezése (táblázat)

PT_01 Környezetügyi integráció		2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Erőforrás-hatékony tájhasználat	S_01 Környezetügyi szemléletformáló kampányok a helyi lakosság számára (vízszennyezés, hulladékhierarchia, energetika)									
	S_02 Ártéri tájgazdálkodási stratégia kidolgozása									
	BN_01 Az ártéri tájgazdálkodási stratégia alapján pilot projekt megvalósítása									
	S_03 Megújuló energiaforrások felmérése, energiapotenciál-térkép összeállítása									
	S_04 Energetikai stratégia kidolgozása									
	S_05 Energetikai projektek előkészítése									
	BN_02 Energetikai pilot projektek megvalósítása									
Krónikus környezetügyi problémák kezelése	S_06 A hulladékfeldolgozási szükségletek és a meglévő hulladékfeldolgozó kapacitások feltárása és összehangolása									
	PK_01 Regionális hulladék-újrahasznosító és -ártalmatlanító vállalkozás(ok) létrehozása									
	BK_01 Illegális hulladéklerakók felszámolásának térségi koordinálása									
	S_07 Víziközmű-szolgáltatás biztosítása - jó gyakorlatok átadása									
	PK_02 Víziközmű-partnerség kialakítása									
	S_08 Szennyvíztisztító telepek gazdasági és energiahatékonyságának értékelése									
	S_09 Tervdokumentációk és előzetes költségkalkulációk elkészítése a víziközmű-szolgáltatások integrációjához									
	S_10 Innovatív és alternatív szennyvízkezelési technológiák terjesztése									

PT_01 Környezetügyi integráció		2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Akut környezeti problémák kezelése	S_11 Az akut környezeti problémákról közös adatbázis készítése									
	S_12 A határon átnyúló hatásokkal bíró tájrehabilitációra szoruló területek azonosítása									
	BN_03 Tájrehabilitációs pilot projektek kidolgozása és megvalósítása (Aknaszlatina, Nagymuzsaly)									

PT_02 Gazdasági integráció		2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Vállalkozás- fejlesztés	PK_03 Vállalkozásfejlesztési szaktanácsadó és mentorhálózat megszervezése									
	S_13 Vállalkozói készségek fejlesztése (képzések)									
	S_14 Vállalkozásfejlesztési szolgáltatáscsomagok összeállítása									
	S_15 Vállalkozásösztönző kampányok szervezése									
	BK_02 Inkubátorházak, vállalkozói központok létrehozása a határ mindkét oldalán									
Befektetés- ösztönzés	PK_04 Üzleti klub felállítása									
	S_16 Piacelemzések lefolytatása a befektetésösztönzéshez kapcsolódóan									
	S_17 Befektetősegítő „egyablakos ügyintézés” támogatása									
	S_18 Befektetés-ösztönző rendezvények szervezése									
	S_19 A régió elérhetőségének javítását célzó szakmai és lobbitevékenység folytatása									
	S_20 Integrált elektronikus gazdasági információs platform fejlesztése									
	S_21 Kedvezményrendszer kialakítása a térségi funkciók igénybevételéhez									
Agrárgazdasági integráció	PK_05 Agrár-együttműködési platform létrehozása									
	S_22 Agrárszaktudás közvetítése, agrárakadémia létesítése: gazdaképzési programok indítása									
	S_23 Az agrár- és élelmiszer-tudományi kutatásokat végző szervezetek kutatási kínálatának és a térségi agrárgazdaság igényeinek felmérése									
	S_24 A térségi igényekhez igazodó alkalmazott agrár-innovációs kutatások lefolytatásának támogatása									
	BK_03 Technológiatranszfer megvalósítása, a termelés hatékonyságát növelő beruházások szakmai támogatása érdekében									
	BK_04 Agrometeorológiai előrejelző és értékelő rendszer kiépítése és fenntartása									
	BK_05 Minta- és oktatógazdaságok létesítése									
	PK_06 Agrártermelés összehangolása									
	BK_06 Raktározási és hűtőkapacitásokat érintő projektek megvalósítása									
	BK_07 Térségi feldolgozóipari kapacitásbővítő beruházások támogatása									
	S_25 Agrár disztribúciós hálózat kialakításának ösztönzése									

PT_03 Munkaerőpiaci integráció		2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
A szakképzési rendszerek összehangolása	PK_07 A határ két oldalán működő szakképző intézmények közötti együttműködési megteremtése: szakmai kerekasztal									
	S_26 Szakképzési nyílt napok szervezése									
	S_27 A két szakképzési rendszer különbségeinek azonosítása, felmérése									
	S_28 Szakképzési tanulmányutak, oktatói és hallgatói csereprogramok									
	S_29 Szakképzési tananyagfejlesztés, vendégoktatás									
	S_30 Duális szakképzés módszertanának átadása									
	BK_08 A képzés színvonalának emeléséhez szükséges infrastruktúrafejlesztés és eszközbeszerzés									
	S_31 A képzési kínálat összehangolása									
	S_32 Közös tananyagfejlesztés									
	S_33 Gyakornoki programok szervezése, működtetése									
	S_34 Ösztöndíjprogramok kialakítása									
Együttműködés a munkaerőpiaci kereslet és kínálat összehangolása érdekében	PK_08 Munkaügyi együttműködési platform létrehozása és működtetése									
	PK_09 A munkaügyi platformmal szorosan együttműködő munkaerőpiaci integrációs munkacsoport/szervezet létrehozása és működtetése									
A határon átnyúló munkaerőmozgás keretfeltételeinek biztosítása	PK_10 Közlekedésfejlesztési együttműködési platform létrehozása									
	S_35 Területileg összehangolt határon átnyúló közlekedésfejlesztési tervek készítése									
	S_36 Tájékoztatási (lobbi) tevékenység a határon átnyúló közlekedésfejlesztési igényekről									
	BK_09 Közösségi közlekedési projektek fejlesztése és összehangolt szolgáltatásnyújtás									
	BN_04 Új közúti határátkelők létesítése és a meglévők fejlesztése									
	BN_05 A meglévő közúti átmenetek elérhetőségének javítása									
	BN_06 Határon átnyúló relevanciával bíró ukrainai útszakaszok felújítása, szilárd burkolattal történő ellátása									

PT_04 Társadalmi integráció		2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Örökségvédelem, örökséggondozás, örökségturizmus	S_37 Örökségvédelmi, műemlék-helyreállítási tudásátadás									
	BK_10 Különböző felekezetek templomainak rekonstrukciója									
	BK_11 Kastélyok többfunkciós hasznosítása, rekonstrukciója									
	BK_12 Népi építészeti emlékek értékmegőrző fejlesztése									
	BK_13 Kiemelt jelentőségű várak rekonstrukciója és turisztikai hasznosítása									
	BK_14 Ipari örökséget bemutató múzeumok létrehozása, illetve rekonstrukciója									
	S_38 Fejlesztések a valós többnyelvűség irányába									
	S_39 Ukrán-magyar nyelvi központok létrehozása a határ mindkét oldalán, nyelvtanfolyamok indítása									
	S_40 A térség épített, kulturális és ipari örökségét bemutató tematikus útvonalak hálózatának létrehozása									
Turisztikai együttműködés	PK_11 Gyógyvízre alapozott egészségturisztikai együttműködés									
	PK_12 Közös termálklasster létrehozása az ETT területén									
	S_41 Aktív turisztikai szolgáltatások és infrastruktúra fejlesztése									
	PK_13 Turisztikai szolgáltatók közötti térségi együttműködés segítése									
	S_42 ETT szintű védjegyrendszer kidolgozása									
	PK_14 Turisztikai desztinációmenedzsment szervezet létrehozása									
	BK_15 Turisztikai látogatóközpontok, információs pontok kialakítása a régióban									
	S_43 Többnyelvű, tematikus és térségi turisztikai kiadványok megjelentetése									
	S_44 Közös turisztikai portál és online turisztikai kataszter kifejlesztése									
	S_45 Rendezvényszervezési koordináció, eseménynaptár összeállítása és aktualizálása									
	S_46 Az új határon átnyúló desztináció bevezetése a piacra									
	S_47 A térségről információt nyújtó, okostelefonokon futó alkalmazás fejlesztése									

PT_04 Társadalmi integráció		2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Társadalmi és településközi együttműködések támogatása	S_48 Rendezényszervezési tudásátadás biztosítása									
	BK_16 Települési rendezvényhelyszínek, sportpályák kialakításának támogatása									
	S_49 Közös, határon átnyúló sport-, ifjúsági és művészeti rendezvények, versenyek, bajnokságok szervezése									
	S_50 Köznevelési és közoktatási intézmények határon átnyúló kirándulásainak támogatása									
	S_51 Közösségépítő sport-, ifjúsági- és művészeti táborok, határon átnyúló csereprogramok szervezése									
	S_52 Civil információs portál létrehozása									
	S_53 Civil akadémia létrehozása, képzések szervezése									
	BK_17 Civil inkubátorházak és információs pontok kialakítása									
	S_54 Településszépítési akciók támogatása civil szervezetek bevonásával									
	S_55 Szolidaritási-humanitárius akciók szervezése, adománygyűjtés, önkéntesség támogatása									
	PK_15 Határon átnyúló településközi kapcsolatok támogatása (fórumok, találkozók)									